ئەفسانەیا

مەیان خاتوونێ

نڤیسین

محەمەد گڤاری

٢٠٢١

نافێ پەرتۆکێ: ئەفسانەیا مەیان خاتوونێ

نڤیسین: محەمەد گڤاری

دیزاین و بەرگ: ئازاد مستەفا

چاپا ئێکێ: ٢٠٢١

تیراژ: (٥٠٠) دانە

ژمارە سپاردنێ (D-/2684/21)

ل پەرتووکخانا بەدرخانیان / دهۆك

چاپخانا: هاوار

تێبینی/ مافێ چاپکرنێ یێ پاراستییە بۆ نڤیسەری و دەستەیا بلندا بنگەهێ لالش/دهۆك .

ئەڤ پەرتۆکە دیارییە بۆ :

- بنەمالا میرگەهێن ئێزدییان ل باعەدرێ .
- گیانێ پاکێ مەیان خاتوونێ .
- ژنێن سەرکردە و قارمانێن کورد ئەوێن نافێن وان دناڤ لاپەرێن دیرۆکا کوردستانێ هاتینە تومارکرن .

سوپاسنامە

سوپاسیەکا تایبەت ژلایێ نفیسەری فە بۆ دەستەیا بلندا بنگەهێ لالش/ دهۆك

کو ئەڤ پەرتووکە ل سەر ئەرکێ وان هاتییە چاپکرن.

ناڤەرۆك

- پەیڤەکا فەر..... ٧

- مەیان خاتوون کییە ١١

- مرۆڤایەتی ١٥

ـ ژنەکا زاناو ژیرمەند ١٩

ـ ئەو ژنا خوّدان سەربوور ٢٤

ـ ژنا ئێزدی یا پێشەنگ..... ٢٩

مەیان خاتوون و هەر سێ میرێن ئێزدییان ٣٠

ـ مەردینی..... ٣٤

ـ سترانێن کوچك و دیوانا ٣٦

ـ ژنەکا شارستانی ٣٨

ـ دەستەسەرکرنا عەلی بەگ ٤١

ـ تیرورکرنا عەلی بەگ ٥٣

ـ عەلی ئاغا ٥٩

ـ سالوخەتێن مەیان خاتوونێ ٦١

ـ ئەو فەرمانێن ب سەر ئێزدییان هاتین ٦٥

ـ هەڤرکییا میراتییێ ٧٣

ـ رۆڵ مەیان خاتوونێ دچارەسەرکرنا ئاریشێن جڤاکیدا ٧٧

ـ ژنا ئێزدی و پێگەهێ وێ دناڤ جڤاکیدا ٨٠

ـ ناڤێن میرێن ئێزدییان ئەوێن بووینە خودان دەستهەلات ل سەر میرگەهێ ٩٨

ـ وەغەرکرنا مەیان خاتوونێ ١٠٣

ـ باعەدرێ وارگەهێ میرێن ئێزدییان ١٠٤

ـ هندەك ژنێن ئێزدی ئەوێن ناڤێن وان دناڤ لاپەرێن دیرۆکێدا هاتینە تومارکرن..... ١١٠

ـ ژێدەر ١٣١

پەیڤەکا فەر

گەلەك ژن ل سەر ئاستێ جیهانێ دناڤ گەل و .. وەلاتان دهند بیاڤێن جودا جودا بووینه پێشەنگ چ ل سەر ئاستێن سیاسی، جڤاکی، رەوشەنبیرە، ئابوری، هونەری ناڤدار بووینه، ژن و زەلام دناڤ چڤاکێن پێشکەفتیدا دئەرك و کارێن خۆدا یەکسانن و چ جوداهی دناڤبەرا وان نینه، هەردوو رەگەز وەك مرۆڤ هەڤکار و پشتەڤانێن هەڤدوونه بۆ پێشڤەبرنا ژیانەکا نورمال و بەختەوەر هەمبەر ئالوزی و ئاستەنگێن ژیانێ .

ژنێ بۆ زەلامی سلماندییە ئەوا زەلام دکاریت ئەنجامبدەت ئەوژی دکاریت ئەنجامبدەت و پشتبەستنێ ل سەرهێز و شیانێن خو بکەت چونکی ژن و زەلام تمام کەرێن ئێکن دهەموو بواراندا .

دیرۆکا مروڤاتییێ وێ یەکێ دەتە نیاسین کو ژنێ وەکو زەلامی قوناغێن سەخت و گران دەربازکرینە و هوکارەکێ گرنگ و سەرەکی بوویە ژبۆ سەرکەفتنێ و پێگەهاندنا جڤاکان وبەرەڤ ئاڤاکرنا شارستانیەکا هەڤچاخ و بەختەوەر و نەهێلانا گرفتارییان ل بەرامبەر ژیانەکا ساخلەم.

بێگومان دناڤ لاپەرێن دیرۆکا کوردان ژنێ رۆلەکێ کاریگەر هەبوویە وەك ئامرازەك بۆ زەلامێ کورد و پشکداریا وێ دناڤ کێلە شۆکا ژیانی ب شێوەکێ گشتی، ژنێ خۆ ب کێمتری

زەلامی نەدیتیە بەلکو بارەکێ گران هەلگرتییە و دەراڤێن تەنگ دگەل باب و برا و هەڤژینێ خۆ شەقاندینە بۆ رزگاربوونێ.

ئێک ژوان شێرە ژنا (مەیان خاتوون)ە ل مێرگەها کوردێن ئێزدی ل باعەدرێ ل چاخێ بووری بوویە خودان ئەفسانە. وەك سەرکردەکا ژن سەرەدەری دگەل جڤاکێ ئێزدییان کریە، ب هزر و بیر و ژیرمەندییا خۆ ئێزدی ل دەراڤێن تەنگ رزگار کرینە و بەرەڤ کنارێن ئارامیێ کاروانێ ژیانێ برێڤە بریە.

ئەڤ شێرە ژنە شیا سەرپەرشتییا سێ میرێن ئێزدییان بکەت مینا کور و هەڤژین و نەڤیێ خۆ ب مەژیەکێ ڤەکری و دلەکێ گەرم سەرەدەری دگەل پێشهات و رویدانێن سەردەمێ خۆ کریە ئەڤە ئێکە ژ ساخلەتێن ژنا سەرکردە کو چەوا شیایە رێگریێ ل ئاستەنگ و نەخۆشیێن ب سەرێ ئێزدییان هاتین سنورەکی بۆ دانیت و ئاشتی و تەناهیێ پەیدا بکەت .

مەیان خاتوونێ نەخشە و پلان بۆ سەرکەفتنا جڤاکێ ئێزدییان دارێشتینە و پەیاما ئاشتیێ و پێکڤە ژیانێ بوویە دروشمێ وێ کو ئێزدی تەخەکا جڤاکی یاپێکهاتەیا کوردستانێ یە و پێدڤیە وەك خویشک و برا ژیانەکا هەمە ڕەنگ و جوان و دویر ژ توندرەوییا ئولی پێکبینن.

مەیان خاتوونێ ڤیایە بێژیتە ئێزدی و بوسلمان و کرستیانا ئەم قەفتەکا گولێن ڕەنگا و ڕەنگێن هەر گولەك بێهنا خۆ یا تەیبەت هەیە، لەوا یەکگرتنا مە ئەرك و ڕەوشتە چونکی بەرێ بنیاتی بەریا هزاران سالان ژ ئالیێ باب و کالێن مە هاتییە دانان بۆ گیانێ لێبورینێ و بەرخۆدانی ل دژی نەیارێن کورد و کوردستانی.

خواندەڤانێن هێژا :

دڤێ پەرتوکێدا هندەك پەردە ل سەر ژیانا مەیان خاتوونێ هاتینە راکرن وەك ڤەکولینەك ل دور ژین و ژیارا وێ وەك ژنەکا پێشەنگ و سەرکردە دناڤ میرگەها ئێزدییان بوویە خۆدان بریار و دەستهەلات، خۆ ل بەر هەموو کێشە و ئالوزییان راگرتییە و سەرکەفتن بدەستڤە ئینایە. هەروەسا مینا ژنەکا خزمەتکار بۆ جڤاکێ ئێزدییان هەر گاڤ یا ئامادەبوو خۆ ل کێشە و ئاریشەیێن توخمێ خو بکەتە خۆدان.

خاتوون ژنەکا خۆدان سەربوور بوو ژئالیێ سیاسی و جڤاکی یا سەرکەفتی بوو، ژنا سەردەمێ خۆ بوو مینا ژنەکا بکێرهاتی ناڤێ وێ دناڤ لاپەرێن دیرۆکا ژنێن ئێزدی ب پیتێن زێرین هاتییە نڤیسین ،ژبەر زیرەکی و چەلەنگی و مەردینی و ... وێرەکیا وێ

ب ئەفسانە دهێتە زانین لەوا من ناڤێ پەرتۆکێ کریە (ئەفسانەیا مەیان خاتوونێ) دگەل رێز و ڤیانا من بۆ خواندەڤانێ هێژا.

نڤیسەر

محەمەد گڤاری

مەیان خاتوون کییە

مەیان خاتونا ئێزدی ئێکە ژ ئافرەتێن شیای رۆلەکێ گرنگ بۆ ڕێڤەبرنا کاروبارێن ئولێ ئێزدییان بەرجەستەبکەت، ئەو ئێکە ژ ڕێزبەندییا مێرگەها ئێزدییان.

ل سالا ١٨٧٣ ل گوندێ باعەدرێ سەر ب قەزا شێخان ژدایکبوویە، ل مالا میرگەهێ ئێزدییان مەزن بوویە و پێگەهشتییە، ب شێوازێ خومزایی فێری بنەمایێن ئولێ ئێزدییان بوو، پاشی فێری ڕەوشت و تیتالێن میرگەهێ بوو .شوی ب کور مامێ خۆ میر عەلی بەگ کورێ حوسێن بەگێ کر، پشتی هەڤژینێ وێ ژئەنجامێ فەرمانا

فەریق عومەر وەهبی سەرکردەیێ لەشکەرێ ئوسمانییان هاتییە دۆرخستن بۆ باژارێ سێواس ل سالا (١٨٩٣) چونکی ڕەتکر بوسلمان بیت، پشتی بۆرینا چەند سالان ل دۆر دەستەسەرکرنا عەلی بەگێ ل بییانستانێ دەستهەلاتا ئوسمانی رێک دا مەیان خاتوونێ قەستا عەلی بەگ بکەت ،بۆ دەمێ سێ سالان دگەل هەڤژینێ خۆ ل وێرێ بنە جھ بوو، پاشی دگەل هەڤژینێ خۆ ڤەگەریا وارگەهێ خۆ ل باعەدرێ.

ل سالا ١٩١٣ هەڤژینێ وێ میر عەلی هاتە تیرورکرن و کورێ وێ سەعید بەگ ل ژییێ ١٢ سالیێ ل جهێ وی هاتە دانان . مەیان خاتوون ب هەماهنگی وپەیوەندییێن خۆ شیا حکومەتا ئیراقێ وپیاو ماقولێن ئێزدییان ییێن خۆدان دەستهەلات بۆ دانانا کورێ خو سەعید بەگ وەك میرێ ئێزدییان رازی بکەت . ئەو بۆ سەرپەرشتێ کورێ خۆ.

ژبەر ڤێ چەندێ مەیان خاتون بۆ خودان دەستهەلاتەکا کارا، وێ ئەو شیان هەبوون کاروبارێن میری ب هیمەتا خۆ برێڤە ببەت .ب دیدەڤانییا ئێزدییان و نە ئێزدییان ژی کونترولێ ل سەر هەڤرکێن چاڤ ل دەستهەلاتێ بکەت دەربارەی دانانا کورێ خۆ وەك میر و میرگەھ گوشەگیر کر بۆ کورێ خۆ سەعید بەگ . ل تیرمەها سالا ١٩٤٤ میر سەعید بەگ وەغر کر ، پێنج کچ و سێ کور ل پاش خۆ هێلان .

ڤێ جارێ مەیان خاتوونێ نەڤیێ خۆ ((تەحسین)) بۆ میرگەهێ هەلبژارت چونکی دەیکا وی ژ رێزبەندییا میرگەهێ بوو ، سەرباری وێ یەکێ ژ ییێ وی دوازدە سال بوون، دیسان دوو برا ژوی مەزنتر بوون، بەلێ مەیان خاتوون ڤێجارێ ژی شیا رهسپی و دەستهەلاتێن ئێزدییان رازی بکەت بۆ دانانا نەڤیێ خۆ وەك میرێ ئێزدییان ، پاشی نەڤیێ خۆ تەحسین بەگ دگەل خۆ برە بەغدا و رازیبوونا شاهێ ئیراقێ ب دەستڤەئینا .

ڤێ جارێ ژی بوو سەرپەرشتا نەڤیێ خۆ هەتا ژییێ وی گەهشتییە ئاستێ پێگەهشتنێ . پەیوەندییێن وێ ییێن ب هێز و کوور ل سەر هەموو ئاستان هاریکار بوون بۆ سەرکردایەتییا مللەتێ خۆ . وێ کەساتییەکا کاریگەر هەبوو نەك ل دەڤەرێ بەلکو ل هەموو ئیراقێ، ل دەمەکی داخوازا حوکمەتا ئیراقێ ڕەتکر شەرێ شۆرەشا بارزان ل سالا ١٩٤٥ بکەت، بەلێ بەروڤاژی پەیوەندی ب رێبەرێ کورد مستەفا بارزانی کر بۆ ڤێ مەرمێ ئێک ژ کەس و کارێن خۆ راسپارد بۆ پەیوەندیکرنێ دگەل شۆرەشێ کو ژییێ وێ ٧٠ سال بوو، یائاسان نەبوو ژنەکا وەکی وێ دوان رۆژێن سەخت و گران ب ڤان چالاکییان رابیت نەبتنێ دناڤ کوردێن ئێزدی بەلێ ل هەموو دەڤەرێ .

مەیان خاتون ل سالا ١٩٥٦ ل باعەدرێ وەغەکر ،تەرمێ وێ ل گورستانا میرگەهێ هەر ل باعەدرێ ب ئامادەبوونا جەماوەرەکێ زور هاتە ڤەشارتن .

ژیدەر / نقیسکارعیدو بابه شیخ

مـرۆڤایـەتی

مەیان خاتوونێ جهەکێ بلند و بها ددیروکا ژنا کوردا ئێزدی هەبوویە، دەمێ وێ دیتی ئەو دژییێ حەفتێ سالیێ دایە، وەستیان ل سەر وسیمایێن وێ دئاشکرا بوون بەلێ هێمایێن جوانیێ و لاوینیێ ل سەر و چاڤێن وێ مابوو، (شاکر فەتاح) دپەرتوکا خۆدا دبێژیت هێشتا بزاڤ و چالاکی و زیرەکییا وێ دبەرچاڤ بوون بێگومان پاشایەتی ژێ دهات، هەر چەندە ئاگرێ کەرب و کینێ و نەخۆشیان مێلاکێن وێ ئێشاندبوون برینێن کوور دناڤ دلێ وێ جهێ خۆ کربوون ئەوژی جارەکێ دەمێ زەلامێ وێ ((عەلی بەگ)) هاتییە کوشتن جارەکا دی دەمێ کورێ وێ ((سەعید بەگ)) وەغەرکری، ئەڤان هەردوو رویدانێن دلتەزین زور کارتێکرن لێ کر، بەلێ ئەو ژنا وێرەك بێ هیڤی نەبوو ژئارمانجێن خۆ بێن ژیانێ نێزیکی ((٥٠)) سالان پشتەڤانییا زەلامێ خۆ هەروەسا کورێ خۆ و نەڤیێ خۆ کر بۆ رێڤەبرنا کاروبارێن ئیزدییان ل میرگەها شێخان و چارەسەرکرنا کێشە و گرفتارییێن جڤاکی بێن ئێزدییان و بێ راوەستییان، ژبەر رۆلێ وێ یێ کاریگەر بو جهێ رێزگرتنا هەموان چ ژئالیێ حکومەتا ئیراقێ ڤە یان ژ ئالیێ ئێزدییان و خەلکێ دەڤەرێ .

وی سەردەمی چێنەدبوو ژنەکا ئێزدی بچیتە دمالا فەرمانبەرەکێ حکومەتێ قە بەلێ ئەڤ ژنە ژبەر نەساخیا خێزانا شاکر فەتاح ٤٠ رۆژان دنەخوشخانێ دا یا مای، دوو جاران چۆیە مالا شاکر فەتاح کو دەڤەر داریّ شێخان بوو .

دەمێ شاکر فەتاح هاتییە ڤەگوهاستن بوو دەڤەردا‌ریا ئاکرێ ئێکسەر نامەیەك بۆ وی هنارت وەکی نامەیا ژ دایکەکێ بۆ کوریّ خۆ، شاکر بفەر دیت وێ نامێ دپەرتوکا خۆدا ئەوا بناڤێ (ئێزدییەکان و ئاینی ئێزدی) بەلاڤ بکەت، ئەڤە دەقێ وێ نامێ یە.

باعەدریّ ل ٦ / ٦ / ١٩٥٠ بۆ بابێ شێرکو زور بەرێز .

پشتی رێز و سلاڤان هیڤیدارم دساخلەمیەکا باش دابی ژخودێ دخازم هەرێ سەرفراز و سەرکەفتی بی. بابێ شێرکو من ل روژا ئێک شەمبی ١٩٥٠/٦/٥ زانی تو ژ دەڤەرا مە هاتییە ڤەگوهاستن، خودێ پێ دزانیت دەمێ من زانی هەر وەکی ئەز نەخۆش کەفتم نزانم ئەڤە خەونە یان راستییە، خوشتڤیێ من ئەگەر تە نەڤێت ژمە دووربی یان ژ دەڤەرا شێخان دوورکەڤی ئەزا ئامادەمە قەستا باژێرێ مۆسل بکەم و دێ بزاڤێ کەم ژبەر مانا تە ل شێخان، خوشتڤیێ من ئەم هەموو بێزارین ژبەر ڤەگوهاستنا وە، ئەم هیڤیدارین ب راستییا پێزانینێ مە ئاگەهدار بکە ئەگەرێن دەنگ و باسێن قێ ڤەگوهاستنێ ب مەرا بگەهینە، من دڤێت جەنابێ وە

ئاگەهدار بکەم کو هەڤالێ تە ((تەحسین بەگ)) نوکە ل مال نینە ، سلاڤێن من بگەهینە دەیکا شێرکوی ئەز چاڤێ شێرکوی ماچ دکەم هەر بمینن شاد و سەربلند.

شاکر فەتاح بەرسڤا نامەیا مەیان خاتوونێ دا بەلێ بڤێ چەندێ نەراوەستا ئەو بخۆ سەرباری نەخۆشیا وێ و ئالوزیا باری ساخلەمیێ قەستا مالا شاکر فەتاح کر هەروەسا تەحسین بەگ دگەل هندەك زەلامێن ئولی روژا دووێ خاترا خۆ ژ شێخان خواست ، ب چاڤەکێ خەمگین بەرێ خۆ دا دەڤەرێ ژ خۆدێ خواست دەڤەرا ئێزدییان ل سەر رێکێن زانستی یا هشیار بیت و کار و پیشە و زانین ل دەڤەرێ بەربەلاڤبیت و ژێدەرێ خۆشیێ و هوکارێن بەختەوەریێ وشارستانیەتێ ل سەر دەستێ رەوشەنبیران هەمی ئاریشەیێن وان یێن رامیاری و جڤاکی و ئابوری و پەروەردەیی و ئولی بێنە چارەسەرکرن.

مەیان خاتوون ئەو شێرە ژنا ئێزدی رۆلەکی دیرۆکی دمیراتییا ئێزدییاندا دیتي تایبەت ل وان کاودانێن نازك و مەترسیدار .

شاکر فەتاح و تێکەلییێن وی دگەل ئێزدییان تایبەت مەیان خاتوون و تەحسین بەگ پتریان جاران پشکداری دجەژن و هەلکەفتێن ئێزدییان دکر ، جارەکێ ل سالا ١٩٤٩ دەمێ جەژنا جەمایێ نێزیک بووی نفیسەر دبێژیت تەحسین بەگ قەستا مالا وی کریە

هندەك زەلامێن وی ژێ خواستینە دگەل وان پشکداریێ دجەژنا جەمایێ دا بکەن، بەلێ وی بکەنیڤە گوتە وان باشە بەلێ ب مەرجەکی هۆن جلکێن خۆ بگوهورن و هندەك جلکێن کوردی بکەنە بەر خۆ ... ڕهێن خۆ ژی بتراشن، تەحسین بەگ لێ زڤری گوتێ یاجلکا بلا دێ گوهورین بەلێ یا ڕە تراشینێ ئەم نکارین چونکی ڕێنماییێن ئولامە ڕێکێ نادەن، هەلبەت ئەڤ دانوستاندنە ژوان پەیوەندییێن مکوم و خۆشبوون وەك ل هەڤ بوورین و کەیف خۆشی دهاتن گوتن، پشتی بۆرینا چەند شەڤەکان نوبەدارەکی ئەو ئاگەهدارکر کو تەحسین بەگ و هندەك زەلامێن خۆ لبەر دەرگەهینە و جلو بەرگێن کوردی شال وشەپک و جەمەدانی کرینە بەر خۆ، ڕەخت و تڤەنگ ل سەر گرێدراینە لدویڤ داخوازا شاکر فەتاح چونکی وی باش دزانی جل و بەرگ بنەمایەکێ سەرەکییە ژ هەبوون و مانا هەر نەتەوەکێ دڤێت بهێنە پاراستن .

هەموو پێکڤە چوونە پەرستگەها لالش و ل ڕێ ڕەسمێن جەژنا جەمایێ ئامادە بوون و پشکداری ل دیلان و گوڤەندێن جەژنێدا کر، ئەو گەش و هەواێ جوان و دلڤەکەر بوونە هیمایێ پێکڤە ژیانێ و دەربڕینا هەست و سوزان .

ژیدەر / الایزیدیون والدیانة الایزدیة شاکر فتاح – ترجمة – دخیل شمو ، لبنان – ١٩٩٧ .

ژنەکا زانا و ژیرمەند

دناڤ جڤاکێ کوردێن ئێزدی مەیان خاتوون مینا هەر ژنەکا دیتر خۆدان کارو پیشە و مەردینیا خۆبوویە وەك ژنەکا چەلەنک و چاڤ نەترس دبیاڤێن ژینێ دا کار کریە و کاروانێ خەباتێ بەردەوامی پێ دایە و خۆدان هەلویست بوویە . شیایە دگەل زەلامێ ئێزدی ل سەر ئالوزی و گرفتاریێن ژیانا رۆژانە زالبیت و ب وێرەکی دناڤ کێلەشوکا ژیانێ ل ئەڤرازو نشیڤیا بەرەڤانیێ ژ رۆلێ خۆ بکەت .

پێگەهێ ژنا ئێزدی ب درێژاهیا چاخێن بۆری وەك مرۆڤەکا بەختەوەر باوەری ب خۆ هەبوون دلاپەرێن دێرۆکێدا هەبوونا خۆ بەرچاڤ دکەت مینا کەساتییا مەیان خاتوونێ کو ل سەر دەمەکی ژیایە ب هزر و هوشمەندییا خۆ چڤاکێ ئێزدییان بریڤە بریە وەك سەرکردەیەکا ژن و رێڤەبەرەکا ژیر مەند و خۆدان دەستهەلات ، دناڤ قوناغێن سەخت و گران بەرەڤ کنارێن ئارامیێ بریە .

حەز و ڤیانان وێ بۆ کوردستانێ جهێ گرنگیا وێ بوویە ، هەردەم حەزا وێ ئەو بوو کو مرۆڤێ ئێزدی بەشەك بیت ژ جڤاکێ کودستانێ و ب ئازادیا خۆ شادبیت و ژدەستێ داگیرکەران رزگار

بیت، ئێک ژ هەلویستێن وێ ییّن نەتەوەیی ل سالێن چلان هەڤکار و پشتەڤانێ شۆرەشا بارزان بوو، ل دویف شیانێن خۆ دەستێ هاریکاریێ بوو وێ شۆرەشێ درێژکریە و ب ئەرکێ خۆ زانییە بەرەڤانیێ ژ دۆزا ڕەوایا گەلێ کوردستانێ بکەت.

ل ڤێرە سەرۆك ((مەسعود بارزانی)) دچارچوفەیێ بیرهاتنێن خۆ دەربارەی شۆرەشێن بارزان نامەیەکا مەیان خاتوونێ (١٨٧٣ – ١٩٥٦) ڤەدگەرێت بۆ دەسپێکا سالێن چلان ژ چاخێ بۆری دەربارەی پشتەڤانییا وێ بۆ شۆرەشێ، هەروەسا مستەفا سلێمان مزوری دنڤیسینەکا خۆ دا کو ل دەستپێکا سالێن نوتان بەلاڤکر بوو دبێژیت ((مەیان خاتوون)) داخواز ژ نڤیسەر و ڤەکولەرێ ناڤدارێ کورد ئەنوەر مایی کریە نامەیەکێ بناڤێ وێ بۆ بارزانیێ نەمر بنڤیسیت، دوێ نامێدا داخواز ژ بارزانی کریە سەرەدانا باعەدرێ بکەت وەك سەنتەرێ میرگەها ئێزدییان، بارزانی ل سەر داخوازا مەیان خاتوونێ رازی بوو لەورا پشتی بۆرینا دەمەکی بەرەڤ باعەدرێ بڕێکەفت، بەلێ ژبەر هندەك ئالوزیان ل دەوروبەرێن دەڤەردا ریا شێخان شەر دناڤبەرا هێزێن پێشمەرگەی و لەشکەرێ عیراقێ رویدا ژبەر ڤان ئەگەران بارزانیێ نەمر نەچاربوو سەرەدانا خۆ بۆ باعەدرێ هەلوەشینیت و ڤەگەریا بۆ بارزان .

پتر ل ژێدەرەکی و ب دیدەڤانیا هندەك کەسان مەیان خاتوونێ کاروانەکێ مەزن ژ کەلوپەلێن خارنێ ل سەر پشتا هێسترا

بارکر و گەهاندە بارزان وەك هاریکاریەك بۆ شۆرەشێ، وی سەردەمی بانگەوازیەك دناڤ هەموو ئێزدییان بەلاڤکر بۆ کومکرنا هاریکاریان لەوما کاروانەکێ مەزن یێ هاریکاریان ل دەڤەرا وەلات شێخ ل دەڤەردا ریا شێخان برێکا ناحیا مرێبا و دەڤەردا ریا ئاکرێ بۆ دەڤەرا بارزان برێکەفت بۆ گەهاندنا هاریکاریان مینا هاریکاری و پشکدا ریا مەیان خاتوونێ و کوردێن ئێزدی بۆ شۆرەشا بارزان ،دهێتە زانین شێخ شەمو – میر رەشو و خال شەرو حەمۆ رەشو ژ پیاو ماقولێن گوندێ ئیسیان دگەل وی کاروانی بەرەڤ بارزان برێکەفتن پێخەمەت گەهاندنا وان هاریکاریان .

دیدەڤانێن دیروکێ دۆپات دکەن ((مەیان خاتوون)) فەرمانا شاهێ ئیراقێ ڕەتکر ل دۆر چەکدارکرنا ئێزدییان ل دژی شۆرەشا بارزان ب بەهانەیا وێ یەکێ شەر ل دویف ڕەوایەتیا ئێزدییان حەرامە ، یا پێدڤی گوتنێ یە مەیان خاتوونێ ئێک ژوان ئافرەتان بوو رۆلەکێ گرنگ هەبوو بۆ ڕێڤەبرنا کاروبارێن کوردێن ئێزدی کو ژنەکە ژرێزبەندییا مێرگەهێن ئێزدییان بوو.

مەیان خاتوون ب چاڤەکێ مەزن بەرێ خۆ دا کەساتییا بارزانیێ نەمر وەك هەڤپەیمانەك بۆ رزگارکرنا ئێزدییان ژ دەردەسەری و نەخۆشیان، بارزانی خۆدانێ دۆزەکا راستەقینە بوو، دناڤبەرا هەموو پێکهاتەیێن جڤاکێ کوردستانێ یێ دادپەروەربوو.

ئەڤە دەرگەهەکێ ئاسان بوو ژبۆ ژێیاتییا ئێزدییان بۆ پارتێن کوردی و کوردستانی کو هەر ژ دەسپێکا پارتێن کوردی ئێزدی گەهشتنە وان پارتان و پشکداری دشۆرەشاندا کر.

جهێ ئاماژە پێکرنێیە چ جڤات ژ ناڤێن ئیزدییان دڤالانەبوون یێن دەستپێکێ ئەوێن گەهشتینە ناڤ ریزین پارتا هیوا و پارتا دیموکراتا کوردی و کوردستانی .

ل ڤێرە دێ ناڤێن هندەك خەباتکارێن پێشەنگ ئەوێن دگەل نڤیسەر و ڤەکولەر ئەنوەر مائی ل سالێن چلان ژیاین ل چاخێ بۆری کو فەرمانبەر بوون ل شێخان ، بونمونە : -

شەهید بابا جاویش (زانایێ مەزن پیر چەروت) دناڤ پارتا هیوا ب دیدەڤانییا زانایێ ئولی یێ ناڤدار فەقیر حەجی ، بابەشێخ (حەجی ئیسماعیل) دیسان شێخ حەیدەر بابا و پیر مامکو دگەل خەباتکەر مهمەد خدر ئوسمان و برایێ وی عەلی خدر ئوسمان و سەیدو بەگ جەرحیانی و شێخ میرزا بێبانی و ئلیاس موراد مادۆ . دەربارەی دامەزراندنا ئێکەم شانا سەرەکی بۆ پارتی ڤەدگەرێت بۆ سالا ١٩٤٨. ماموستایێ خەباتکەر و راوێژکار سەعید بەدەل شنگالی دبێژیت دەمێ سالح یوسفی ل بییانستانێ بوو ل شنگال ئێکەم شانا سەرەکی دامەزراند کو ژ عەلی خدر حەمزو ((روستەم)) و ئوسمان و خەلەف ئلیاس متو هەبابی و قاسم کوتی و حەسەن

حسێف خشو، ئلیاس ئیسماعیل، ئلیاسمو، دیسان گەلەك كەسێن دی ل دویف رێبازا وان چوون وەكی عەلی پیر جوقی و شەهید محمود حەمرە هەوێری و خەباتكەر سەعید شنكالی و هەردوو برا حەجی میرزا و خودێدا پسی و ماموستا سلێمان ئلیاس موراد دگەل دوو برایێن دیتر سالح نەرمو شەهید حەسەن نەرمو دگەل خەباتكەر (سلو خدر) و قاسو باقەسری و عەلو ساڤارا و نەجیم قائیدی و حسو زوزانی و گرگو خرشنی و بەدران كلیبدری وحەجی فارس و مەحمود قوتكی و سەلمان خەتاری و سالح حەجكو و نەعمان فەرحان ماموسی و خەمۆ حەوشەرا و فاروق بەگ و شەهید قاسم كنی و قاسم شەشو و شەهید مشكو خەمێ و بارۆ حەجی و گەلەكێن دیتر .

ئەو ژنا خۆدان سەربوور

بەری هەر گوتنەکێ پێدڤیە بهێتە گوتن کو ژن نیڤەکا جڤاکییە چێدبیت پتر بیت چونکە ژن دایکە و خویشکە و هەڤژینە ستوینەکا سەرەکییە بۆ ئاڤاکرنا ژیانەکا سەفراز. رۆلێ وێ یێ گرنگە گەلەك نەخۆشی و ئاستەنگ و خەم و کوڤان هەلگرتینە ئەوێن توشی جڤاکان بووین .

ل ڤێرە پێدڤیە ئاماژێ ب وێ چەندێ بدەین کو ل دەستپێکا دیرۆکێ پتریا خوداوەندا ژن بووینە ئەوێن جڤاك و نیگار و شوین تبل و شینوارێن کەڤنار برێڤە برین هەموو دبنە هێما بۆ رۆلێ ژنێ بۆ دروستکرنا ژیانێ، رامانا ئازاد وەك پەیڤ ب زمانێ کوردی دبێژن (ژن و ژیان) مینا هێمایێ ژیانێ .

ژ لایەکێ دیڤە رۆلێ وێ دناڤ جڤاکێ ئێزدییان هەتا نوکە بەحسا وێ یەکێ تێتەکرن وەك هەڤبەر کرنەك دگەل جڤاکێن دی ئەوێن هەیی، ئەو ژنا ئێزدی دگەل زەلامی یا ئامادە بوو دواڕێ چاندنێ و خۆدانکرنا مەڕ و مالاتی و گەلەك کارێن دیتر، بەلێ نوکە قوتابی و فەرمانبەرە ل دەزگەهێن میری .

ژن و کچێن ئێزدی ب درێژاهیا دیرۆکێ رۆلەکێ مەزن و کاریکەر هەبوو ژبۆ خزمەتا جڤاکی و رویب رویبوونا ئاستەنگێن ژیانێ،

مخابن وێ گەلەك نەخۆشی و دەردەسەری دیتینە ب درێژاهیا دیرۆکەکا دویر و درێژ ژئەنفالا و هەوێن ژنا ڤبرنێ هەتا نوکە ژی یێ توشی رەڤاندن و کەنیزەکرنێ و کوشتنێ و مالوێرانیێ دبن ب لیستەکا دویر و دریژ کو دگەهیتە ٧٤ فەرمانان.

دیسان دا ژبیرنەکەین دەربارەی رۆلێ وێ پێخەمەت درواریا جلکا و ئامادەکرنا دانێن خارن و ڤەخارنێ بۆ خەباتکار و قەهرەمانان ئەوێن ل چیایی شەرێ رژێمێن کەڤنە و پەرست و شوفینیان کرین کو ئێک ل دویف ئێکێ ل ئیراقێ هاتین و سیاسەتێن وان یێن ب تاوان و ئەرەبکرنێ بەرامبەر دەڤەرێن کوردان، گەلەك ژن هەبووینە گەهشتینە پلەیێن بلند یێن پیروزیێ وەکو مەیان خاتوونێ دێ ل سەر کەساتییا وی ئاخڤین کو جڤاکێ ئێزدییان دناڤ رەوشێن سەخت و گران برێڤە بریە، هەموو ژێدەر هەڤرانە دەربارەی کەسایەتی و ژیاننامە وێ کو ل سالا ١٨٧٣ ژ دایکبوویە و ل سالا ١٩٥٦ وەغەر کریە ئەو ل باعەدرێ بوو ل مالا میرگەها ئیزدییان دەیک و بابێ وی ژ دویندەها میرگەهێ بوون، بابێ وێ عەبدی بەگ کورێ عەلی بەگ کورێ حەسەن بەگ کورێ چولۆ بەگ بوو ، دەیکا وێ خەمێ کچا جاسم بەگ کورێ سالح بەگ کورێ عەلی بەگ بوو، مەیان خۆدانا ژیرمەندییەکا سیاسی و جڤاکی بوو ،هەڤژینێ وێ رێک دایێ خۆدان بریار بیت و ل جڤاتێن زەلامان پشکداربیت .

ل سەر دەمێ دەستهەلاتا ئوسمانییان زەلامێ وێ ئێزدی توشی گەلەك هەوێن ژناڤبرنێ بوون ژوان هەوا فەرماندێ لەشكەری یێ ئوسمانی فەریق عومەر وەهبي ل سالا ١٨٩٣ ز دوێ هەوا قرکرنێدا گەلەك ئێزدی هاتنە كوشتن و سەرژێكرن دگەل گرتنا میر عەلی بەگ گەفێن كوشتنێ لێكرن ئەگەر بوسلمان نەبیت، بەلێ سەرباری گەفێن ترس و كوشتنێ وی رەتكر بوسلمان بیت و دەست ژ ئولێ خۆ بەردەت، پشتی كو هندەك لایەنێن دەرڤە ژ قونسلخانە و بالیوزێن رۆژ ئاڤا یێن وی سەر دەمی هاتینە ناڤ بابەتی سزایێ وی هاتە سڤك كرن .

ژبەر ڤێ چەندێ میر عەلی بەگ برنە بییانستانێ ل باژارێ سێواس ل كوردستانا باكور بۆ دەمێ سێ سالان لوێرێ ئاكنجیكرن، ل ڤێرە كەساتییا مەیان خاتوونێ بەرچاڤ دبیت دەمێ ب دویف زەلامێ خورا چۆیە بییانستانێ یا هشیاربوو دەربارەی سڤك كرنا خەمێن میر عەلی بەگ وەك هاندانان وی ل سەر بێهن فرەهیێ ، پاشی ب سەربلندی دناڤ كەیف خۆشیەكا زێدە بۆ هەموو ئێزدییان جارەكا دی ڤەگەریان بۆ باعەدرێ .

دەمێ ئەو ل بییانستانێ بۆ مەیان خاتوونێ كاودانێن مژەوی چێبوون دەربارەی میرێ گەنج ل دۆر تیرورکرنا عەلی بەگ ل سالا (١٩١٣ ز) مەیان خاتوون و كورێ وێ یێ بچوك توشی رەوشەكا گران و گەلەك ئاریشەیێن ناڤخۆ هاتن بەلێ ب هزر و

هوشمەندییاخۆ شیا هەموو پیلانێن ناڤخۆیی ژ ناڤ بەت بۆ وەرگرتنا دەستهەلات میراتیێ بۆ کوریێ خۆ، مەیان ژی بۆ سەرپەرشتێ کوریێ خۆ هەتا گەهشتیە ژییێ پێگەهشتنێ کو پەیوەندییێن موکوم دگەل حکومەتێن جوراجور و کەساتییێن دەولەتێ هەبوون سەرباری پەیوەندییێن وێ دگەل عەشیرەتێن ئێزدییان.

گەلەك رۆژهەلاتناس و دیرۆك نقیسا ل سەر مەیان خاتوونێ نقیسینە هەردەم تەکەز ل سەر هوشیاریا وێ و دیسان رژدییا وێ بۆ وەرگرتنا بریاران کریە پشتی راوێژا وێ ب زەلامێن باوەرپێکری یێن نێزیکێ وێ، هەمان گرفتاری و دیمەن ل دۆر وەغەکرنا میریێ گەنج سەعید بەگ ل دۆماهیا مەها تیرمەهێ ل سالا ١٩٤٤ ز دۆبارە بوون کو پێنج کورو و سێ کچ ل پاش خۆ هێلان .

جارەکا دی توشی بەرهنگاریەکا مەزن بۆ پێخەمەت رازیکرنا عەشیرەتێن ئێزدییان و نوینەرێن حکومەتێ و کەساتییێن دەولەتێ بۆ دەست نیشانکرنا ئێک ژ نەڤییێن خۆ بۆ میراتییا میرگەهێ و مەیان خاتوون ژی ببیتە سەرپەرشتێ میریێ نوو، بۆ ڤێ یەکێ گەلەك پیلان هاتنە گێران پشتی کوشیای هەموو ئاستەنگ و کێشەیان ل هەمبەر خۆ نەهێلیت تایبەت ئەو کەسێن ڤیان ئەو ببن میر چ ئەوێن نێزیکی بنەمالا وێ یان کەسێن بیانی .

ڤێ جارێ نەڤیێ خۆ تەحسین بەگ هەلبژارت بۆ میراتییا ئێزیدخانێ ،مەیان خاتوون گەلەك یارژدبوو دەربارەی سلامەتی و پاراستنا میری، دا میرەکێ زیرەك و ژیهاتی پەیدابیت و ل نک هەموان یێ خوشتڤی بیت و دسیاسەتێ دا یێ شارەزا و بسپوربیت .

بەلێ مەیان خاتوونێ رۆلەکی مەزن یێ جڤاکی هەبوو .. بۆ هاندانا جڤاکی کو قەستا خویندنگەهان بکەن پشتی کو هاتینە ڤەکرن بۆ فێربوونا پەیرەوێن زانستی یێن پێشکەفتی ژبەر کو بەری هنگی ئێزدییان رەتکر قەستا خویندنگەهان بکەن چونکی پەرتوکێن ئولی وەکو قورئان و رەواتییا ئیسلامێ دهاتنە خاندن ، ژلایەکێ دن یا رژدبوو .. بۆ بەلاڤکرنا هاریکاریان ل سەر هەژاران تایبەت بۆ ژنان وەکو قوماشی بشێوەکێ بەردەوام و چارەسەرکرنا ئاریشەیان دناڤبەرا عەشیرەتا و بنەمالا .

مخابن هەتا نوکە ئەم نابینین چ گرنگی ب کەساتییا وێ نەهاتییە دان وەکو ناڤاکرنا خویندنگەهەکێ ب ناڤێ وێ یان چێکرنا پەیکەرەکی چونکی نەتەوێن پێشکەفتی مروڤێن نەمر و کەسایەتییێن مەزن ئاڤا دکەن.

ژنا ئێزدی یا پێشەنگ

د دیرۆکا گەل و نەتەوان و چڤاکان هندەك ژن بەرجاڤ بوون وان دیرۆك یا چێکری رۆلێ وان دناڤ بەرپەران ب پیتێن زێرین هاتییە نڤیسین وەکو خەنسایا عەرەبی یا بوسلمان و ئەندیرا غاندی یان هندی و تاتشەرا بریتانی و گەلەکین دی یێن وەکو وان .

ل نک کوردان ل کوردستانا دابەشکری هندەك ژنێن کورد یێن نەمر پەیدا بوون بۆ نمونە عەدلا خانا حەلەبچەیی کو سەرکردایەتییا عەشیرەتا خۆ دکر پشتی هەڤژینێ وێ وەغەرکری، هەروەسا حەلیما خان یا هەکاری و فاتما رەواندوزی، ل دۆماهیێ مەیان خاتوون کوردا ئێزدی یا ناڤدار و پێشەنگ دبیاڤێ بریڤە برنێ دا یا هاریکار و کارتێکەر بۆ بەرجەستەکرنا کاروبارێن ئێزدییان ئەوێن ل سەر دەستێن حکومەتێن عەرەبی و ئوسمانی و فارسی توشی زولم و زوریێ هاتین ب هێمەتا تونديرەویا ئولی یا کورە کو خۆدان دەستهەلاتداربوون ل سەر مروڤ و حکومەتان هەتا پشتی شەرێ جیهانی یێ ئێکێ ب دەمەکێ کێم .

مەیان خاتوون و هەرسێ میرێن ئێزدییان

مەیان خاتوون ل دەستپێکا ژدایکبوونا وێ پتر ژییێ خۆ ل سەر دەمێ دەستهەلاتداریا ئوسمانییا یابۆراندی هەتا وەغەرکرنا وێ ل سەر دەمێ شاهێن عیراقێ ل سالا ١٩٥٦ دگەل هەرسێ میرێن میرگەها ئێزدییان ژ وان نەڤی و کورو هەڤژینێ وێ میر عەلی بەگ، وەختێ مەیان خاتوونێ زانی ل دەسپێکا هەڤژینیێ یێ هۆسایە، ل سەر دەمێ دەولەتا ئوسمانی پشتبەستن ل سەر وی کر کو هەڤژینەکێ ساخلەم و باشە دگەل وێ چەندێ کو راوێژکار و هاریکارەکێ ب هێزە بۆ وی یا هەڤپشک بوو دەربارەی کارگێریەکا لاواز و ستەملێکری ژلایێ هندەکێن دیتر وەکو دەولەتا کەڤنە پەرستا ئوسمانییان. گەلەك ئاریشە چارەسەردکرن دەمێ دهاتنە بەردەستێن وێ .

پشتی میر عەلی بەگ ب دەستێ کورێن چۆلۆیێ ئال مەمانی هاتییە کوشتن شیا کورێ خۆ سەعید بەگ کورێ عەلی بەگێ بکەتە میرێ ئێزدییان سەرباری کەسانێن نەرازی ژ پیاو ماقول ڕە سپیێن ئێزدییان، مەیان ژی بۆ سەرپەرشتێ کورێ خۆ، کار و بارێن میرگەهێ برێڤە دبر.

سەردەمێ میر سەعیدبەگ هندەك ناكوكی و نەرازیبوون چێبوون دەمێ دیتی میر ب خۆشیێن دونیایێ یێ مژولە و گەلەك مەزاختنا دراڤی دكەت وریێڤەبرنا خەلكی یا پشتگوھ هاڤێتی ژبەر هندێ مەیان خاتوون هاتە ناڤ بابەتی بەری دەم ب سەرڤە بچیت ب ژیری و مەژیێ خۆ یێ ب هێز ب دبلوماسیەتا خۆ یا كارا شیا هەموو لایەنێن بەرهەلستكار رازی بكەت بۆ كوریێ خۆ .. و ڤالاكرنا گورەیانێ بۆ كەساتییا میریێ گەنج. هەتا شیای ئاشتی و تەناهیێ بۆ خەلكی ڤەگەرینیت دگەل ئاراستەكرنا میری بۆ ئارامی و خۆشیا هەموو ئێزدییان ژبەر هندێ میر سەعید بەگ دناڤبەرا سالێن ١٩١٣ – ١٩٤٤ وەكو میریێ میرگەهیێ خۆدان دەستهەلات بوو، پشتی میر سەعید بەگ وەغەركری ((٥)) زاورك ل پاش خۆ هێلان وەكو:

١ - تەحسین بەگ ٢ - خێری بەگ ٣ - فاروق بەگ ٤ -جەلال بەگ ٥ - میرزا بەگ ڤێجاریێ میر تەحسین بەگ بۆ میریێ میرگەهیێ وەكو نەڤیێ مەیانێ .

سەرباری وێ یەكێ ژی دەمێ میر تەحسین بەگ گەهشتییە سالێن پێگەهشتنێ خەلكێ ئێزدی پشتبەستنا خۆ ل سەر مەیان خاتوونێ دانابوو هەر كارەك ژلایێ ئێزدییان هاتبا ئەنجامدان دا پرسیارا مەیان خاتوونێ كەن پێخەمەت دەربڕینا رەزامەندییا وێ بەری ئەو بریارا خۆ بدەن .

میر تەحسین بەگ دبیرهاتنێن خۆدا تایبەت دپەرتۆکا نقیسەرێ ئێزدی حەسو هورمی بناقێ (هندەك تیروژکێن ژیاننامە میر تەحسین سەعید بەگ) دبێژیت داپیرا من مەیان خاتوون شیا بنەمالێ و سەروك عەشیرێن ئێزدییا و حوکومەتا ئیراقێ رازی بکەت بۆ دانان من وەکو میر بەلێ بتنێ ((سواری)) یێ رازینەبوو چونکی وی میراتی ب خۆ دڤیا. مەیان خاتوون خۆدانا بەژنەکا بلندبوو یا دێم سپی بوو دناڤ هندەك سوراتییێ، یان ئەم دکارین بێژین یاسور وسپی بوو، یا چاڤ رەش و خۆدان سەنگ بوو کەساتییەکا چاڤ ڤەکری بوو ، زیرەکی و قەهرەمانی دناڤ سەرو چاڤێن وێ درون و ئاشکرا بوون وێ ب ژیری رێزگرتنا خۆ ل سەر هەموو خەلکی دسەرپاند ژ ئێزدییا و خەلکەکێ دیتر، ئەگەر قەستا کوچکا میری کربا هەموو دگەل میری پێشڤە ڕادبوون وەکو رێزگرتنەك بۆ وێ، هەر ب وی ڕەنگی ماڤە هەتا وەغەرکری .

پتریا جاران مەیان خاتوون ل سەرێ رێزێ رادوەستا بۆ پێشوازییا سەرۆك عەشیرێن کوردا و عەرەبا و بەرپرسێن پایە بلندێن دەولەتێ یێن وی سەردەمی ل جڤاتات وان دڕۆنشت دانوستاندن دگەل وان ئەنجامدان ل دۆر کێشە و پرسگرێکێن ئێزدییان ل ئیراقێ یان ل جیهانێ، بەلێ نە ژ ڕەوشت و تیتالێن وێ بوو خارنێ دگەل مێڤانێن زەلام بخۆت. داکو ئەو زەلام ئازادیا خۆ وەربگرن.

مەیان خاتوونێ جگارە دکێشان تایبەت ییێن زەبانەکری ئەو جگارێن وێ حەز ل سەر هەی، چ جورێن چەکی هەلنەدگرت ب کورتی ب هەموو ژامانا پەیقێ ژن بوو بەلێ ل هەمان وەخت وەکو زەلامان ب مەژیێ خۆ دیسان ب سەرمدریا خۆ کاردکر وەکو ڕەوشتەکێ جوان ل ڕۆنیشتنا و جڤاتا و فەرمانگەهێن میری.

مەردینی

مەیان خاتوون ژنەکا مەرد و دەست ڤەکری بوو ل چ جهان دەستێن خۆ نەد مچاند چاڤدانا هەژاران دکر و هاریکاریا وان دکر بۆ کارێن پێدڤی و هەوجەداریا وان، دیسان عەشیرێن کورد و عەربان و بەرپرسێن حکومەتێ ل قەسرا میرگەهێ ل باعەدرێ مێڤان دکر خارن و ڤەخارن پێشکێشی وان دکر ژنەکا مەردۆ زانا بوو، بێگومان دڤی بیاڤی دا بەردەوام دیاری دانە مێڤانان یان ئەوێن قەستا میرێ باعەدرێ دکرن .

دەربارەی هەژار و بەلەنگازا وەکو بەری نوکە مەگوتی پشتەڤان و هاریکارێ وان بوو ... بۆ وان قوماشێ جلوبەرگان ل مۆسل دئینا و پێشکێشی وان دکر و ل رۆژێن خەلایێ خوارن ل سەر وان بەلاڤدکر هەروەسا داخوازیێن وان بجهـ دئینان، لبەر دەرگەهێ مالا میری وەك خزمەتکارەك بوو ... بۆ هاریکاریا تەخێن بەلەنگازو دەست کورتا، جارەکێ خارن و ڤەخارن بۆ هندەك فەوجێن پیادەیێن لەشکەرێ ئیراقێ ئامادەکر ئەو دناڤ رەوشا مەشق و راهێنانێ بوون ل شێخان ل سەر دەمێ شاهێ ئیراقێ لەوا هندەك کەس مانە حێبەتی و مەندەهوش ل دۆر دان ژیر و مەردینیا وێ هەروەسا دبیاڤێ دان و مەردینیا وێ کەسەك بناڤێ خەمۆ دگۆت هەر سال جارەکێ من سەرەدانا مەیان خاتوونێ دکر

ل باعەدرێ جارەکێ زارویەکێ من دگەل من بوو مەیان خاتوونێ رێزەکا تایبەت بۆ هەبوو ، بەری ئەز میرگەهێ بجھ بهێلم و بەرەڤ گوندێ لالش ل دەریێ نهالا لالش یا پیروز بڕێکەڤم مەیانێ داخواز ژ کورێ من کر هەر تشتەکێ وێ بڤێت دێ دەتێ، یا ئامادە بوو وەك خزمەتکارەك داخوازا کریفێ خۆ یێ بجۆك بجھ بینیت خەمۆ ب دەست ڤالا نەڤەگەریا هەتا چێلەك یان کاڤرەك دگەل خۆ ئینای .

سترانێن کوچك و دیوانا

مەیان خاتوون حەز ل سترانێن کوچک و دیوانێن کوردی دکر ئەوێن بەحسێ زەلامینیێ و مەردینیێ دکرن، حەزنەدکر چ کەس دناڤ گوتنا سترانێ پەسنا وێ بکەت، ئەوا هاتییە گوتن وێ دەنگبێژەك ل گوندێ لالش هەبوو دگوتنێ حسێن عەلو لالشی هەردەمێ مەیانێ قەستا نهالا لالشا پیروز دکر داخوازا خۆ دگەهاندە حسێن عەلو لالشی ئەو هاندا بۆ هاڤێتنا بەرێک یا ستران گوتنێ دناڤ جڤاتان ئەو مرۆڤەکێ ناڤداربوو ل نک هەموو عەشیرەتێن کوردان ل کوردستانێ یا بوومە هاتییە گوتن جارەکێ دوو دەنگبێژێن شنگالا ناڤدار ب سەرەدان هاتنە نهالا لالشێ ئەو هەردوو دەنگبێژ ژکەڤن دا ناڤدار بوون دەربارەی سترانێن کوچک دیوانا ژبەر هندێ مەیان خاتوونێ داخواز ژ دەنگبێژ حسین عەلوی کر ئامادەبیت و شەڤبێژیەکا ستران گوتنێ بۆ هەرسێ دەنگبێژان رێکخست، گوتە هەردوو دەنگبێژێن شنگالێ هۆن ییێن چیایێ شنگالێنە هەروەسا دەنگبێژ حەموشەرو ئێک بوو ژ پیاو ماقولێن شنگالێ دیسان حسێن عەلوژی دەنگبێژێ مەیان خاتوونێ بوو، دا بزانین کی دێ خەلاتێ مەیان خاتوونێ بدەستڤە ئینیت بۆ ستران گوتنێ بەلێ ب مەرجەکی ستران نەهێتە دۆبارەکرن، هەرسێ دەنگبێژان ستران

هاڤێتنه بەر ئێک و دوو هەتا بوویه سپێده ل دۆماهیێ حسێن عەلو لالشی شیا ل سەر هەڤرکێن خۆ سەربکەڤیت و خەلاتێ مەیان خاتوونێ بیته بەهرا وی، مەیان خاتوونێ ((١٠)) پارچێن زێری پێشکێشی دەنگبێژێ خۆکر لەوا ل هەمان رۆژ حسین تقەنگەك کڕی ، دبێژن دەمێ حسێن عەلوی ئەو خەلات پێ هاته بەخشین سترانەك گوت و پەسنا مەیان خاتوونێ کر ژبەر ژیری و مەردینیاوێ، مەیان خاتوونێ بەرسڤا ویدا گوتێ بەسه من چەند جاران گوتیه وە پەسنا من نەکەن .

ژنەکا شارستانی

مەیان خاتوون سەرباری نەزانینێ و نەبوونا خوبندەواریێ خۆدان مەژیەکێ رون و کارا بوو دناڤ جڤاکێ ئێزدییان وێ حەز ل سەر وەرار و پێشکەفتنێ هەبوو ، هندەکا وی سەردەمی ب حەرامی دزانی لێ ئەو یارێگر نەبوو بەرامبەر ڤەکرنا خویندنگەهان، وی دەمی خویندنگەهەکا سەرتایی ل باعەدرێ هەبوو .

داخواز ژ حکومەتا ئیراقێ کر رۆناهیا کارەبێ بگەهینە دەڤەردا‌یا شێخان پاشی بگەهینن لالشا پیروز، بێگومان بابە چاویشێ وی وەختی ڕەتکر و گوت چێنابیت رۆناهیا کارەبێ بگەهیتە پەرستگەها لالش ژبلی چرایێن زەیتی، مەیان خاتوونێ بەرسڤا وی دا و بکەنیڤە گوتێ ئەگەر کارەب گەهشتە مە دێ رۆناهیا کارەبێ و زەیتی پێکڤە هەلاویسین بەلێ مخابن ل سەر دەمێ مەیان خاتوونێ شێخان و لالش ب رۆناهیا کارەبێ شادنەبوون .

مەیان خاتوونێ نەك بتنێ جهێ رێزێ بوو ل نک ئێزدییان بەلکو جهێ رێزگرتنا هەموو پیاو ماقولێن دەڤەرێ بوو هەروەسا ل نک دەستهەلاتێ ژی وێ ئەو شیان هەبوون قائیمقام ئانکو دەڤەردا‌ری ل جهێ خۆ بهێلیت یان هەر فەرمانبەرەکێ دەولەتێ.

مەیان خاتوون خۆدان دەستهەلاتەکا ڕەها هەبوو کەسێ ئەو وێرەکی نەبوو زێدەگاڤیێ ل سەر فەرمانێن وێ بکەت هەموو ژێ ترسیان ئەگەر ل جڤاتەکێ ئامادەبا مەزناتییا وێ یا بەرچاڤ بوو باوەری ب کەسێ نەبوو گەلەك یا توند و دژواربوو ئەگەر ئێک ل سەر ڕێکا وێ ڕاوەستابا یان بەر سینکا وێ گرتبا، زێدەباری مەیانێ نەدزانی بخو ینیت وبنڤیسیت بەلێ وێ باوەری ب ژیانا سڤیل هەبوو ئەو یا مژویل بوو ل گوندێن دەڤەرێ پرسیار دکر ماموستایەکی ڤەبینیت بۆ نەڤیێ خۆ تەحسین بەگ دا فێری خواندن وزانینێ بکەت ئەو نەیا ڕێگر بوو .. بۆ ڤەکرنا خویندنگەهان ل جھ و گوندێن ئێزدییان.

مەیان خاتوونێ حەزدکر گوهداریا سەبەقە و قەول و لاڤەیێن ئولێ ئێزدییان بکەت هندەك جاران داخواز ژ زانایێن ئولی دکر بۆ ڤێ مەرەمێ .

مەیان خاتونێ دزانی ل کیرێ مل دهێتە خوارن، خۆ ل دەمێ مەردینییێ و دیارکرنێ ژی دا هزرا هزار تشتان دکر و لبەر چاڤ وەردگرت، دناڤ جڤاکێ ئێزدییان ب تایبەت و بشێوەکێ گشتی ل دەڤەرێ ژنەکا ناڤدار بوو ڤیا مروڤێ ئێزدی ب ئاشتی و تەناهی دناڤ وەلاتێ خۆ ژیانەکا سەرفراز دەرباز بکەت و خۆدان شیان بوو بۆ ڤەدیتنا ڕێکێن چارەسەریێ بۆ ئاریشەیێن کوردێن ئێزدی، ل سەر دەمەکی ژیایە عەورێن رەش و نەزانینێ ب سەر دەڤەرێ هاتبوو

راکێشان لەوما ڤێ خانما هێژا ب هزر و تێگەهێ خۆ ئێزدییان دناڤ دەراڤێن تەنگ رزگار بکەت و رەوشا وان بەرەڤ زانینێ و تێگەهشتنێ بۆ رۆژەکا باشتر و بەرهەمدار ببەت، وێ باش دزانی بتنێ خواندن و پەروەردەکرنا مروڤێ ئێزدی باشترین رێکە ژیانا ئێزدییان بگوهوریت و دەردو برینێت وان چارەسەر بکەت .

میر تەحسین دبێژیت پشتی ئەز بوومە میرێ ئێزدییان داپیرا من مەیان خاتوون دگەل برایێ من خێری مە سەرەدانا عەبدولا قەساب پارێزگاریێ مۆسلێ کر وەك ڕێزگرتنەك بۆ جەنابێ وی دەربارەی سەرەدان و ئامادەبوونا وی ل بەهیا بابێ من ، وی دەمی ژییێ من یازدە سال بوون، برایێ من خێری ژییێ وی چاردە سال بوون ،ل نڤیسینگەها خۆ پێشوازیا مە کر درونشتنێدا پرسیارا خویندنگەهان ژمە کر، مەگوتێ خویندنگەھ ل جهێن ئێزدییان نینن، وی سوزدا ل دەمێ سالەکێدا خویندنگەهەکێ ل باعەدرێ ئاڤا بکەت بۆ ڤێ مەرەمێ ل سالا ١٩٤٤ ل باعەدرێ دەست ب ئاڤاکرنا خویندنگەهێ هاتە کرن و ل سالا ١٩٤٥ ئاڤاکرن ب دۆوماهیک هات، ئەز و برایێ خۆ (خێری و جەلال) و کور مامێ من زەینەل ئەم چار خویندکار ژمالباتا میرگەهێ و ئێکێ دی یێ کریستیان و سێ ئێزدییێن دیتر بیرا من ل ناڤێن وان ناهێت چۆینە خویندنگەهێ و سال بۆ سالێ خویندکار زێدە بوون .

دەستەسەرکرنا عەلی بەگ

مەیان خاتوون ئەو ژنا کوردا ئێزدی خودانا ناڤەکێ گران کو ناڤێ خۆ راگری و زیرەکیا وێ دناڤ جڤاکێ ئێزدییان بوویە سومبولا بەرخۆدانێ مینا ژنێن جیهانێ ئەوێن ناڤێن وان دناڤ دیرۆکیدا ب مێرخاسی هاتینە پاراستن و تومارکرن .

دەستەسەرکرنا عەلی بەگ هەڤژینێ مەیان خاتوونێ ژئالیێ دەستهەلاتدارێن دەولەتا ئوسمانی ڤە و خوراگریا ڤێ ژنا وێرەك و چاڤ نەترس بوویە بەشەك ژ دیرۆکا جڤاکێ ئێزدییان ،دەولەتا ئوسمانییان ل دۆماهیا تەمەنێ خۆ گەلەك لاواز بوو لەوا ژلایێ

دەولەتێن رۆژئاڤا دگوتنێ ((زەلامێ نەساخ)) بەلێ هێشتا ئەو هێزو شیان هەبوون بۆ قرکرنا ئێزدییان ل باشورێ کوردستانێ .

مەیان خاتوون خواستیا کور مامێ خۆ عەلی بەگێ بوو ل سەر دەمێ وێ فەرمانا ئوسمانییان ئەوا ل باعەدرێ و دەوروبەرا ب سەرێ ئێزدییان ئینای ، وی دەمی سیاسەتا دەولەتا ئوسمانی دخواست هەموو ئاینێن دیتر ژناڤ ببەن و بتنێ ئاینێ ئیسلامێ هەبوونا وێ ل تەڤایا دەڤەرێ بەربەلاڤ بیت و رێگریێ ل هەر ئاینەکێ دی هەبیت بهێتە گرتن.

ل سەر دەمێ فەرمانا فەریق عومەر وەهبی پاشا سەرکردەیێ لەشکەری یێ دەولەتا ئوسمانی ل سالا ١٨٩٣ هیرْش کرە سەر ئێزدییان تایبەت ل سەر میرگەها ئێزیدخانێ ل باعەدرێ و فەرمانەك ب سەرێ ئێزدییان ئینا، دوێ فەرمانێدا گەلەك ئێزدی و برایێن عەلی بەگێ هاتنە کوشتن و زیندانکرن و مالوێرانیەکا مەزن چێبوو بەلێ عەلی بەگ خۆ رادەستی دەستهەلاتدارێن ئوسمانییان نەکر و قەستا چیایێن کوردستانێ کر خۆ ڤەشارت وەکو مروڤەکێ پارتی زانی بۆ دەمەکی ژیانا خۆ ل چیا دەربازکر، پشتی دانوستاندن دناڤبەرا ئوسمانییان و ئێزدییان چێبوویی حکومەتا ئوسمانییان سوزدا ئەگەر عەلی بەگ خۆ رادەست بکەت ئەم وی ناکوژین بەلێ دێ بەینە بییانستانێ.

ل سێواسێ زیندان کەین ژبەر هندێ عەلی بەگ خۆ رادەستی ئوسمانییان کر و بریار هاتە بجهئینان .

ل سێواسێ ماموستایەکێ ئولی یێ نەژاد تورك وانەیێن ئایینی یێن ئیسلامێ بۆ عەلی بەگێ دگوتن وەك بزاڤەك بۆ بوسلمان بوونا وی لێ بەروڤاژی هەموو سپێدەیان عەلی بەگ دەست و چاڤێن خۆ دوششتن و بەرێ خۆ دا رۆژێ و نڤێژین ئایینێ ئێزدییان ب کوردی دگوت و جێبەجێ دکر، سێواس باژارەکێ کوردستانێ یە دگەڤیتە سەر سنورێ کوردستانا باکور و ئاخا تورکیا .

مروڤەکێ زیرەك و قەهرەمانەك بناڤێ (ئەحمەد کەیە) کوردێ ئێزدی بوو دناڤ لەشکەرێ ئوسمانییان، ژئالیێ یونانێ ڤە شەرەك دناڤبەرا یونان و ئوسمانیا ڤە رویدا دوی شەری دا ئەحمەد کەی کەسەکێ زیرەك و بەرجاڤ بوو شیا هندەك دەستکەفتان بۆ لەشکەرێ ئوسمانییان بدەستڤە بینت ژبەر وان دەستکەفتێن شەری رایەدارێن لەشکەرێ ئوسمانی دگوتنێ لەشکەرێ ئینکیشاری ڤیان ئەحمەد کەی خەلات بکەن لەوما رایەداران گۆتێ تە چ دڤێت بۆتە بکەین، ئەحمەد کەیە داخوازکر کو عەلی بەگێ بەرامبەر خەلاتکرنا وی بهێتە ئازادکرن بەلێ داخوازیا وی هاتە ڕەتکرن ژبەر کو ب بریارەکا حکومەتا ئوسمانییان یێ هاتییە زیندانکرن ژبەر وێ یەکێ ئەحمەد کەیە هاتەئاگەهدارکرن کو داخوازا خۆ بگوهۆریت، ئەحمەد گۆت باشە من دڤێت وە ئاگەهدار بکەم کو

((عەلی بەگ)) یێ بێ ژنە دیاسایا ئێزیدخانێ چێنابیت زەلامێ ئێزدی یێ بێ ژن بیت لەوا داخوازا من ئەوە رێکێ بدەنە دوتاما وی مەیانێ قەستا پسمامێ خۆ بکەت عەلی بەگ بکەت ل باعەدرێ بهێتە سێواسێ لوێرێ دەواتا خۆ بکەن، ڤێجارێ داخوازا ئەحمەد کەیە بۆ جهێ رەزامەندییا دەولەتا ئوسمانییان لەوا رێک لبەر مەیان خاتوونێ هاتە ڤەکرن سەرەدانا پسمامێ خۆ عەلی بەگێ بکەت ل باژارێ سێواس ، ژبەر هندێ مەیان خاتوونێ کارێ خۆ کر و ((٧)) هێستر ژخارنێن جوراجور وەکو کادە و کولیچا و کونجییا و تەحینێ و نانێ گەنمی و جەهی و ساڤاری ل باعەدرێ بارکر . ژنەك بناڤێ گولێیا حەمزوی و دگەل هندەك زەلامان ل باعەدرێ وەکو (چەرود، عەبدال، بریم، حسێنێ رەنگینێ) وەك زێرەڤان دگەل خۆ برن.

ل قوناغا ئێکێ قەستا گوندێ خەتارێ کرن، ل خەتارێ ژنەك بناڤێ (بوهارا خەتاری) ب جوانیاخۆ یا بناڤ و دەنگ بوو مەیان خاتوونێ ئەو ژن دیت و گوتێ ئەو جوانی ل تە پیروزبیت تو یا هەژی ناڤ وجوانیا خۆی .

ل قوناغا دووێ مەیان خاتوونێ و ئەو مروڤێن دگەل وێ بەرێ خۆ دانە هەسنا چونکی لوێرێ ئاڤا یا پانە ل سەر دەمێن کەڤنار باب و باپیرێن مە دگوتن ئاڤا مەزن نەدگوتن دجلە لوێ ئاڤێ دەرباز بوون هەتا گەهشتینە کوردستانا رۆژئاڤا پاشان گەهشتنە باژارێ

سێواس، مەیان خاتوون (٣) سالان دگەل عەلی بەگێ ماڤە، وی دەمی ئەحمەد کەی جارەکا دی دەستکەفتەکێ مەزنتر بۆ لەشکەرێ ئوسمانییا بدەستڤەئینا وەکو ڤەکرنا باژارەکێ دی ژئالیێ یونانێ ڤە بۆ بەرژەوەندا دەولەتا ئوسمانییا ن، ڤێ جارێ ژی رایەدارێن دەولەتا ئوسمانی ئاگەهداریا ئەحمەد کەیە کر کو ژ ئالیێ وانڤە دێ هێتە خەلاتکرن ژبەر رۆلێ وێ دوێ سەرکەفتنێ دا ئەحمەد کەیە نەڤیا چ خەلاتان بۆ کەساتییا خۆ وەربگریت یان پلا وی دناڤ لەشکەرێ ئوسمانییان بهێتە بەرزکرن ژبەر ڤێ چەندێ داخواز ژ سولتانێ ئوسمانییان کر ل جهێ خەلاتکرنێ میرێ وی عەلی بەگ بهێتە ئازادکرن و ڤەگەرێت بۆ باعەدرێ، حکومەتا ئوسمانییان ڤێ جارێ رازی بوو عەلی بەگ بهێتە ئازادکرن لەوما بریارا ئازادکرنا وی هاتە دان، بێگومان هەموو عەشیرەتێن کوردان چ ئێزدی بن یان بوسلمان ئامادەگاریێن خۆ کرن دەربارەی هاریکاری و پێشوازیا عەلی بەگ، دەمێ عەلی بەگ هاتییە ئازادکرن و بەرێ خۆ دایە وەلاتێ ئیزیدخانێ دەڤەر بۆ دەڤەرێ ژ ئالیێ سەرۆك و عەشیرەتێن کوردا دهاتە پێشوازیکرن و بخێرهاتنا وی دگەل مەیان خاتوونێ دهاتە کرن بڤی رەنگی هەر عەشیرەتەکێ رادەستی عەشیرەتەکا دی دکر و رێز و ڤیان ل کەساتییا وی هاتە گرتن .

دۆماهیک قوناغا عەلی بەگ گەهشتییێ تەکیا بریفکا بوو لوێرێ پێشوازیەکا گەرم ژ ئالیێ تەکیا و پیاو ماقول و کەساتی ییێن بوسلمان و ئێزدییان و پێکهاتەییێن دەڤەرێ لێهاتەکرن، ل رۆژا پاشتر عەلی بەگ و هەڤژینا وی مەیان خاتوون و هەڤالێن دگەل دا گەهشتنە باعەدرێ وێ چرکەساتێ ئێزدییان دناڤ هەرە بۆشیەکا مەزن وب کەرنەڤال و دیلان و کەیفخۆشیەکا مەزن بخێرهاتناوی هاتە کرن و رێ رەسمەکێ ژهەژی بۆ پێشوازیا عەلی بەگ هاتە دانان ئەڤ پێنگاڤە بۆ جهێ دلخوشیا ئێزدییان، ژبۆ دیرۆکێ دێ بێژم عەلی بەگ پەیوەندییێن موکوم دگەل تەکیا بریفکا و سەفەر ئاغایێ دۆسکییان هەبوون ژبەر وێ چەندێ هەموو عەشیرەتێن دەڤەرێ ئامادەی پێشوازیا میری بوون دەمێ گەهشتیە باعەدرێ . پشتی بۆرینا دەمەکی ل سەر گەهشتنا عەلی بەگێ بۆ باعەدرێ دانوستاندن دناڤبەرا ئێزدییان هاتنەکرن بۆ دانانا میرەکی بۆ ئێزدییان دئەنجامێن دانوستاندنان هزر هاتەکرن بۆ دەست نیشانکرنا عەلی بەگ وەك میرێ ئێزیدخانێ بەلێ پسمامێن عەلی بەگ ل دژێ ڤێ هزرێ راوەستان و بوونە بەرهەلستکار ((معارض)) بەلێ مەیان خاتوون شیا ب وێرەکێ و بسپوریا خۆ ڤێ کێشەیی ب بریارا خۆ ئێک لاکەت بۆ بەرژەوەندا هەڤژینێ خۆ عەلی بەگ و هەروەسا وەرگرتنا رەزامەندییا پتریائێزدییان .

نقیسکاریێ کورد ماموستا فەتاح تیمار دگوتارەکا خۆدا دبێژیت سلێمان نەزیف پاشا کەسەکێ کورد بوو ل سالا ١٩١٣ والیێ مۆسل بوو یێ سوز داربوو دگەل کوردان رێک ل هەمبەر کوردێن ئێزدی ڤەکر ریێ و رەسمێن خۆ ییێن ئولی بگێرن لەوا ب ئامادەبوونا تەڤایا سەرۆك عەشیرێن دەڤەریێ ییێن بوسلمان و ئێزدییان وخەلکێ دەڤەریێ ل پەرستگەها لالش ب ریێ و رەسمەکێ ئولیێ ئێزدییان عەلی بەگ وەك میریێ ئێزدییان هاتەدانان و ئێزدییان دەست ب ژیانەکا نوو کر.

دەمێ مەیان خاتوونێ بەریێ خۆدایە وەلاتێ غەریبیا و قەستا سێواسێ کری سالوخەتێن میرانیێ ل نک وێ پەیدا بوون ژبەر پەهلەوانی و هەیبەتا وێ دگەل هندێ ژی یا بێن فرەه بوو لبەر نەخۆشیا و دەراڤێن تەنگ یا خۆ راگر بوو، شیا (٢٧) رۆژان رێکێ بدەتە بەرخۆ هەتا گەهشتییە نک عەلیێ بەگێ ل بییانستانێ ل باژاریێ سێواس .

هونەرمەندێن ئێزدی ئەڤ سترانە ب ئازادکرنا عەلی بەگێ و دەست نیشانکرنا وی وەك میریێ ئێزدییان گوتییە.

عەلی بەگ تێ ژنەفییێ

لۆ بەکو لۆ چاڤ و لێ وایێ

لێکرن نەحەقییێ

لۆ بەگۆ لۆ چاڤ و لێ وایێ

خراببە مالا زالمان

لۆ بەگۆ لۆ چاڤ و لێ وایێ

عەلی بەگ یەکە یەکە

لۆ بەگۆ لۆ چاڤ و لێ وایێ

بەرخێ تاوسی مەلەکە

لۆ بەگۆ لۆ چاڤ و لێ وایێ

ژئێزدییان پا گەلەکە

لۆ بەگۆ لۆ چاڤ و لێ وایێ

عەلی بەگ تێ ژ سێواسێ

لۆ بەگۆ لۆ چاڤ و لێ وایێ

ئەوە میرێ ئەساسێ

لۆ بەگۆ لۆ چاڤ و لێ وایێ

ل پێشیێ بگرن رەقاسێ

لۆ بەگۆ لۆ چاڤ و لێ وایێ

عەلی بەگ یەکە یەکە

لۆ بەگۆ لۆ چاڤ و لێ وایێ

بەرخێ تاوسی مەلەکە

لۆ بەگۆ لۆ چاڤ و لێ وایێ

عەلی بەگ تێ ژهەکاریێ

لۆ بەگۆ لۆ چاڤ و لێ وایێ

رابن بچن پێشییێ

لۆ بەگۆ لۆ چاڤ و لێ وایێ

رامیسن وێ ئەنییێ

لۆ بەگۆ لۆ چاڤ و لێ وایێ

ژئێزدییان پا گەلەکە

لۆ بەگۆ لۆ چاڤ و لێ وایێ

فەرمانا ٦٨ ل سالا ١٨٩٣ ز ل سەر ئێزدییان ل باعەدرێ و دەستەسەرکرنا عەلی بەگ و هەلویستێ مەیان خاتوونێ ژ زار دەڤێ نڤیسەرێ ئێزدی زێدو باعەدری هاتییە وەرگرتن .

ژنەك بناقێ زەریفا رەشو خەلکا ناحیا باعەدرێ یە ژییێ وێ پتری ٧٠ سالایە دبێژیت ل بیرا منە گەلەك جاران مەیان خاتوون دهاتە سەرەدانا مە کەیفا خۆ ب زاروکێن مە دئینا ژنەکا نەرم و زمان خۆش بوو خۆدان کەساتییەکا ب هێز و کاریگەر بوو جهێ باوەریا مە بوو چونکی ژنەکا مەردبوو ،دەمێ دگەل زەلامێ خۆ عەلی بەگێ ل سێواسێ ڤەگەریای کچەك هەبوو بەلێ وێ کچ زوو ەغەرکر.

ئەگەر شەر و ناکوکی دناڤبەرا دوو بنەمالا دۆوستبا رێکێن ئاشتیێ دگرتە بەر بۆ پێکئینانێ، مروڤێن خرابکار سزا ددان، ژنەکا دادپەروەر بوو ژئالیێ حکومەتا عیراقێ رێزەکا تایبەت هەبوو ، جارەکێ سالح جەبر ل سالا ١٩٤٧ دگەل هژمارەکا وەزیر و پایەبلندێن دەولەتا عیراقێ ل باعەدرێ مێڤان کرن .

حەسەن حسێن جەرود کوریێ زەریفا رەشو دبێژیت دەمێ عەلی بەگ ل بییانستانێ ل سێواس ئاکنجیکری رایەدارێن دەولەتا ئوسمانی هەول و بزاڤێن خۆ بکار ئینان بۆ بوسلمان بوونا عەلی بەگێ ئەگەر رازیبوو ژنەکا بوسلمان بکەنە هەڤژینا وی لێ عەلی بەگ ئەڤ چەند رەتکر و گوتە رایەداران ئەز داگیرانێ (تنازل) ژ ئولا خۆ ناکەم .

نقیسەر حسێن باعەدری دبێژیت ل سێواسێ رۆژانە دوو ئولدارێن بوسلمانان وانەیێن قورئانێ و شەریعەتێ ئێسلامی بۆ عەلی بەگێ دگوتن و فێری ئولێ بوسلمانان دکر پشتی بۆرینا دەمەکێ درێژ ل سەر وانە گوتنێ باوەری بۆ هەردوو ئولدارێن بوسلمانان چێبوو عەلی بەگ نەیێ ئامادەیەخۆ رادەستی وان بکەت و بوسلمان بیت ژبەر قێ چەندێ هەردوو ئولدارێن بومسلمان ئاگەهداریا رایەدارێن دەولەتێ کر دەربارەی هەلویستێ عەلی بەگێ کو نەیێ ئامادەیە خۆ فێری ئولێ بوسلمانا و قورئانێ بکەت لەوا پێدڤیە عەلی بەگ بهێتە کوشتن یان ئازادکرن .

دیسان زێدو باعەدری دبێژیت مەیان خاتوونێ ماهین هەبوو ل هەر دەڤەرەکا ئێزدییان قوناغ هەبوون ئانکو نوینەرێن خۆ هەبوون دەمێ سەرەدانا دەڤەرەکا ئێزدی نشین دکر نوینەرێ وێ دگەل چەند زەلامان پێشوازییا وێ دکر و دگوتە مەیان خاتوونێ ئەڤ شەڤە تو مێڤانا فلان مالێی، ئێک ژ سالوخەتێن مەیان خاتوونێ ئەو بوو دەمێ گەهشتبا هەر مالەکێ دا بێژیت ماهینا من نان و جەهی بدەنێ پاشی خوارنێ بۆمن بینن .

جارەکێ سەرەدانا گوندەکێ ئێزدییان کر خودانێ مالێ تەشتەك ئانکو لەگەنەك یاپڕ هنگڤین بۆ ئینا مەیان خاتوونێ گوتە خودانێ مالێ کورێ من ل هندەك کاران هۆن ب مروەتن ل هندەکاژی بێ مروەتن ، مێڤاندارییا وە وەکی وە یا بێ تامە

چ کەس هنگڤینی ب لەگانێ نائینیت پاشان گوتێ هەرن ماهینا من تێر نان و ئاڤ بکەن بۆمن ب ڕۆمەت تره ل ڤێ مێڤاندارییێ.

مەیان خاتوون ژنەکا هزرمەند بوو پێش وەخت رێگری ل نەخۆشی و کێشەیان دگرت بۆ نمونە وەنسا کچا ئیسماعیل بەگێ بۆ کوریێ سەعید بەگێ ئینا دا بزاڤێن کوشتنێ دناڤبەرا بنەمالا میرگەهێ چێنەبن هەردوو ئالی پسمامێن ئێک بوون بەلێ دا پتر ببن مروڤێن ئێک و دوژمنایەتی دروست نەبیت .

مەیان خاتوون دژی کاروکریارێن (دووبەندانێ) بوو گەلەك جاران کێشەیا دوو بەندانێ ((تکتل)) دناڤبەرا خەلکێ شنگالێ چێدبوون مەیانێ ئەو کێشە چارەسەر دکرن و رێک نەدا کەسێ ڤێ دیاردا نەڕەوا و کرێت و دویر ژ کارێن مروڤایەتی بکاربینیت .

پەیوەندییێن مەیان خاتوونێ دگەل عەشیرەتێن کوردان ب هێزبوون دەمێ سەعید بەگێ پرۆسا هەڤژینیێ پێکئینایی مالا سەعدون بەگێ یێ گەرگەری ماهینەك وەك دیاری پیشکێشی سەعید بەگێ کر چونکی کریفێت وان ییێن خوینێ بوون .

تیرورکرنا عەلی بەگ

ل سەر دەمێن کەڤنار و هەتا ئەڤرۆ دناڤبەرا بنەمالا و عەشیراو جڤاکا و سەرکردەیان کێشە و گرفتاری رویداینە، هن جاران بریکێن ئاشتی و لێک تێگەهشتنێ ئەو کێشە هاتینە چارەسەرکرن و ریکێن گونجای بۆ هاتینە دیتن، بەلێ هندەك جاران کێشە و ئاریشە وەکو کارڤەدان و تولڤەکرن هزر بۆ هاتییە کرن و ب درێژاهییا چەندین سالان بەردەوامی ب خویندارێ هاتییە دان بێ کو چ ریکێن چارەسەرێ بهێنە دیتن و ژیان لبەر چاڤێن وان کەسان تال بوویە . ئێک ژوان رویدانان تیرورکرنا عەلی بەگە کو ب شاشی هاتییە تیرورکرن.

عەلی بەگ کورێ حسێن بەگی، دجلوبەرگێن میری دا

ل سالا ١٩١٣ ل جەژنا جەمایێ یا کوردێن ئێزدی کو هەر سال ل (٦) ی چریا ئێکێ هەتا (١٣) ی مەهێ ڕێ ڕەسمێن قێ جەژنێ دهێنە بڕێڤەبرن ، دناڤ جەژنێدا کێشەیەکا جڤاکی دناڤبەرا بنەمالا داوود بەگێ و چۆلۆیێ ئال مەمانی رویدا ئەڤ گێشەیە هەر وەك خۆ ماڤە و نەهاتە چارەسەرکرن، پشتی ڕێ و ڕەسمێن چەژنێ ب دۆماهیک هاتین کورێت چۆلۆیێ ئال مەمانی ئەو کێشە وەك کەرب و کین دناڤ سینگێن خۆ هەلگرتن لەوا پلانەك دانان بۆ کوشتنا داوود بەگێ، ل دەمەکێ کورت ئەو پیلان بجهئینان بەلێ چەوا؟.

شەڤەکێ ژ شەڤێن پایزێ کورێت چۆلۆیێ ئال مەمانی هندەك دبێژن جلێن ژنان لبەر خۆ کرن ب شەڤ قەستا باعەدرێ کرن بۆ مەرما کوستنا داوود بەگ دەمێ گەهشتنە قەسرا میرگەهێ دوو کورێت چۆلۆی شیان خۆ بگەهینن سەربانێ قەسرێ شەڤە و تارییە بەلێ وان دیت سێ جھ هاتینە رائێخستن و سێ کەس دناڤ وان جهان دنڤستینە ئێک ژ وان داوود بەگە یێ دی عەلی بەگە یێ سێ یێ سەفەر ئاغایێ دوسکییانە وێ شەڤێ مێڤانێ عەلی بەگێ بوو ژبەر کو پەیوەندییەکا ب هێز دناڤبەرا وان هەبوو کریفێن هەڤدوو بوون، کورێت چۆلۆیێ ئال مەمانی هێرش کرە سەر ئێک ژوان کەسێن نڤستی کوشتن و ڕەڤین، ل ئەلندا سپێدێ کورێت چۆلۆی قەستا مالا خۆ کرن و دەنگوباسێن کوشتنا

داوود بەگێ گەهاندنە بابێ خۆ گوتێ مە سەرێ ماری هەرشاند، چۆلۆیێ ئال مەمانی گوتە کوریێت خۆ وە شاسیەکا مەزن کر بەلێ نهۆ خۆ بێ دەنگ بکەن چونکی ژنەك بناقێ (کورتێ) شقێدی ل گوندێ بەربووریێ یا هاتیە مالا مەنوکە مێقانا مەیە فێقی یێ ئینایە گوندی بۆ فروتنێ بەرامبەر وەرگرتنا گەنمی .

ژبەر وێ چەندێ کوریێت چۆلۆیێ ئال مەمانی رابوون دەرزیک ل پێت کورتێ ڕاکرن دا بزانن یا هوشیارە یان نقستییە، کورتێ وەسا خۆ نیشاندا کو یا نقستییە و ئاگەھ ژوان نینە ،بەلێ کورتێ ئاگەھ ژگوتنێن کوریێت چۆلۆی بوو، لەوا پێحەسا وان ئەو مێرکوشتن یاکری.

ل دانێ سپێدی قەرەقولێن ئوسمانییان ل دەڤەرێ بەلاڤبوون بۆ لێگەریان و دیفچوونا کوشتنا عەلی بەگێ وی دەمی کوریێت چۆلۆیێ ئال مەمانی زانین ئەو کەسێ بدەستێن وان هاتییە کوشتن عەلی بەگە نەك داوود بەگ ، کورتێ ژی ئەو ژنا ئێزدی لوێ سپێدێ گەنمێ خۆ بارکر و قەستا گوندێ ئێسیان کر ل نێزیک ئێسقنێ پاشی خۆ گەهاندە میرگەها ئێزیدخانێ ل باعەدرێ و دەنگو باسێن کوشتنا عەلی بەگێ گەهاندنە مەیان خاتوونێ کو کوریێت چۆلۆیێ ئال مەمانی ئەڤ تاوانە یا ئەنجامدای، ل دەسپێکێ مەیان خاتوونێ جلکێن سور کرنە بەرخۆ

وەکو کارڤەدان و بەرهەڤی بۆ تولڤەکرنێ، پشتی بۆرینا چل رۆژان تولا خوینا زەلامێ خۆ ڤەکر

وەکو هنارتنا هژمارەکا زەلامێن چەکدار بۆ سەرگوندێ ئال مەمانێ و دورپێچکرنا خانیێ چۆلۆیێ ئال مەمانی، دئەنجامدا بنەمالا وی کۆرۆ و ئوجاغکر ئان کو هەموو کوشتن ژبلی دوو کورێن وی دگەل کچەکا ساڤا زەلامێن مەیان خاتوونێ دگەل خۆ برن بۆ کوچکا میرگەهێ ئەو کچ ژئالیێ مەیانێ ڤە هاتە بخۆدانکرن ، ئەو هەردوو کورێن رزگاربووین ئێک بناڤێ (نەمەد) شیا خۆ بگەهینیت زۆزانێن شەرەف دینی و سەرحەدا و پاشی خۆ گەهاند زوزانێن ئەلەگەزێ ل باکورێ کوردستانێ ،برێکا هندەك کوچەراتا خۆ گەهاندە ئێزدییان ل رۆسیا.

پشتی رۆسیا نەمەد قەستا ئەرمە نستانێ دکەت و پرۆسا هەڤژینیێ دگەل کچەکا ئێزدی بناڤێ گولێ پێک دئینیت دبنە خۆدانێ چار کچا و کورەکی (عەلی و بەلگو و غەزال و چیلێ و خەمێ)، پشتی بۆرینا چەند سالان نەمەد وەغەر دکەت و تەرمێ وی ل گوندێ جەرجەریسێ ل ئەرمەنستانێ دئێتە ڤەشارتن، عەلی کورێ نەمەد نهۆ مجێورە لبەر قوبا سور یا ئێزدییان ل گورجستانێ، هەر چار کچێن وی شویکرینە و بووینە خۆدان مال و هەڤژین، دهێتە زانین بنەمالا نەمەد دگەل مالا میری پێکهاتینە نهو هەردوو بنەمالێن میرگەهێ و نەمەد هەڤدوو دنیاسن، بەلێ

کوریێ دیتر یێ چۆلۆیێ ئال مەمانی شەمدین دەمێ ئەڤ کوشتنە ب سەرێ مالاوی هاتی ئەو دناڤ بیستانێ خۆ بوو، وەختێ دەنگوباسێن ڤێ نەخۆشیێ گەهشتییە گوهێن وی هەر بلەز ل هێستراخۆ سواربوو خۆ گەهاندە ناڤ عەرەبان ل ئالیێ مۆسل ،پشتی بۆرینا چەندین سالا ل سەر وێ رویدانێ شەمدینی رۆژەکێ خۆ ب جلێن عەرەبان خەملاند و دگەل حێشترێن عەرەبان هاتە دەڤەرێ دا تشتەکی ژ چارەنڤیسێ مالا خۆ بزانیت چونکی وی سەر دەمی عەرەبان خوێ ب حێشترا دئینانە دەڤەرێ بۆ فروتنێ. ب شەڤ دگەل هندەك عەرەبان قەستا کوچکا میر سەعید بەگ دکەت ل باعەدرێ بەلێ میرسەعید شەمدین نانیاسیت هزر دکەت عەرەبە، ل هەمان شەڤ شەمدین ل باعەدرێ قەستا مالا خویشکاخۆدکەت بەلێ ناڤێ خویشکاوی نەهاتییە زانین کو بەری هنگی دابوونە مالباتەکا باعەدری ، شەمدین خۆ ب نهێنی بۆ خویشکاخۆ دەتە نیاسین .

پشتی ئەو کچا ساڤا ئەوا ژئالیێ مەیان خاتوونێ ڤە هاتییە ب خۆدانکرن و تەمەنێ وێ گەهشتییە چاردە سالیێ مەیان خاتوون وێ کچێ رەوانەی نک برایێ وێ شەمدینی دکەت. بەلێ پشتی شەمدین ب دیتنا خویشکا شادبیت توشی ئاریشەکێ دبیت چونکی عەرەبان داخواز ژ شەمدینی کر خویشکاخۆ یا چاردە سالی بدەتەوان ، بەرامبەر وێ یەکێ عەرەب ژنەکێ بدەنە شەمدین،ژبەر

قێ داخوازێ شەمدین دکەقیتە دەراقەکێ تەنگ و نەخۆش ،ژبوو قێ چەندێ باش هزرێن خۆ کرن و ئەو رێک دا بەرخۆ دێ چەوا خۆ ژقی دەراقێ تەنگ رزگارکەت لەوا ب نهێنی کەسەکێ ئێزدی هنارتە نک سەعید بەگ و گوتێ دوو جاران دەرفەت بوومن چێبوو ئەز تە بکوژم جارەکێ ب شەڤ دگەل عەرەبان هاتم بۆ کوچکاتە ، جارەکادی دناڤبەرا ئێسڤنێ و مهەتێ من تو دیتی ئەز دناڤ هندەك عەرەبان بووم مە کارێ جوتیاریێ دکر هەردوو جاران ئەز شیام ژیاناتە ب دۆماهیک بینم بەلێ من وەنەکر چونکی من نەڤیا خوین پتر بێتە رێتن و ئاریشە مەزنتر لێ بهێت، ڤێجا رێکێ بدەمن ئەز قەستا دەڤەرا خانک و قەپاغا بکەم و لوێرێ ژیاناخۆ یا مایی دەربازبکەم، نوکە عەرەب یێ دبێژنەمن خویشکاخۆ بدەمە ،ل بەرامبەرژی ژنەکا عەرەب بدەنەمن، بڤان داخوزییان یێ دبێژنەمن وەرە بوسلمان بە، بەلێ نەیێ ئامادەمە دەست ژئولا خۆ بەردەم، وەکو هاتییە زانین سەعید بەگ رێک لبەر شەمدینی ڤەکر قەستا وێ دەڤەرێ بکەت بۆ دەربازکرنا ژیاناخۆ دوور ژفشارێن عەرەبان، بەلێ بەری شەمدین پرۆسا هەڤژینیێ پێک بینیت وەغەردکەت و ل ڤێ جیهانێ باردکەت.

عەلی ئاغا

ژنا کوردب گشتی و یائێزدی ب تایبەت رۆلەکێ مەزن دپاراستن و رێڤەبرنا کاروبارێن جڤاکی و سیاسی و کارگێریدا هەبوویە، بەلێ مخابن ئەڤ چەندە دلاپەرێن دیروکێدا نەهاتییە تومارکرن کو ئەڤ چەندە زولم دکەل ژنا کورد هاتییە کرن کو بتنێ درێڤەبرنا کارو بارێن ناڤ مالێ وەکی خودانکرنا زاروکان و کارێن چاندنێدا رولێ وێ هاتییە بەرچاڤ کرن، وەسا دبەرپەرێن دیرۆکێدا دهێتە ڤەگێران کو بتنێ زەلام خۆدان هێزو دەستهەلاتە ئەو دکاریت دهەموو بیاڤاندا وەرارێ بکەت زێدە باری کو ژن پێکهاتەکا گرنگە دناڤ جڤاکیدا رۆلێ وێ ژ زەلامی کێمتر نینە، گەلەك ژن کارینە رۆلێ سەرکردایەتیێ دناڤ گەل و وەلاتان بگێرن ئێک ژوان شێرە ژنێن کورد مەیان خاتوونە هەر وەکی ئلیاس نەرمو دبێژیت مەیان خاتوون ل سەر دەمێ خۆ رۆلەکێ گرنگ ل دەڤەرا شێخان هەبوو وەکو ژنەکا خودان دەستهەلات دناڤ پێکهاتەییێن دەڤەرێ و خۆدان سەربوورەکا باش بوو، گەلەك جاران کێشە و گرفتاری دناڤبەرا بوسلمانا و ئێزدییان و کریستیانا چارەسەر کرینە و بوویە هۆکارێ خوشی و تەناهیێ و پێکڤە ژیانێ. مەیان خاتوونێ بزاڤ کرن کو هندەك کەسان ل دەڤەرێ بەرچاڤ بکەت هاریکار و پشتەڤانێن وێ بن ژبەر

ڤێ چوندێ رۆژەکێ هاتە گوندێ مە شێخکا و ڤیا باپیرێ من ((عەلی)) وەك ئاغایێ ڤێ دەڤەرێ دەست نیشان بکەت بۆ خزمەتکرنێ و گەهاندنا کێشە و ئاریشەیێن خەلکی بۆ نک مەیان خاتوونێ دەربارەی چەوانیا چارەسەریا ئاریشەیێن وەلاتیان لەوا باپیرێ من عەلی بۆ ئاغایێ عەشیرەتا حەراقیا ب پشتەڤانیا مەیانێ و عەشیرەتێن دی یێن دەڤەرێ. بۆ ڤێ یەکێ باپیرێ من ب عەلی ئاغا هاتە ناڤکرن ورێ و رەسمەك ب ئامادەبوونا ژمارەکا بەرچاڤ ژ پیاو ماقول و کەسایەتی و سەرۆك عەشیرێن دەڤەرا شێخان هاتە گێران و رەشپۆشەك ((عەبا)) مەیان خاتوونێ دانا سەر ملێن باپیرێ من عەلی ئاغا . دیسان عەلی ئاغا دوەختێ خودا گەلەك ئاریشێن دەڤەرێن بەربنی و بن کەندی ویێن دیتر تایبەت یێن ئێزدییان چارەسەرکرن و نەهێلا ئاریشەیێن بچوك بەرفرەبن بەلکو کاری تەڤایا وان کێشە و ئاریشەیێن چێبووین دبەرژەوەندا خەلکیدا ب دۆماهیک بینیت، پشتی مەیان خاتوونێ وەغەرکری بەردەوامی بکارێ خودا وەکو ئاغایەکێ بەرچاڤ ژبۆ خزمەتکرنا جڤاکێ ئێزدییان .

سالوخەتێن مەیان خاتوونێ

مەیان خاتوون کەسایەتیەك بەێز و خودان شیان و شارەزا و زیرەك و سیاسەتمدار بوو ئەم دکارین بێژین هەتا ئەڤرۆ چۆ ئافرەتێن ئێزدی دبواریّ ئاینی و جڤاکی و سیاسی و ... هتد رۆلێ خۆ وەکی وێ ببینن ڤێ ژنێ شیایە رۆلەکێ مەزن و بەرچاڤ درێڤەبرنا کاروبارێن ئێزدییان هەبیت.

رۆلێ وێ کێمتر نەبوو ژمیرێن بەرێ وێ ژبەر کو ئافرەتەکا باش و راوێژکار بوو ،بەژداری دکارێن کارگێریدا کریە .ل سەر دەمێ دەولەتا ئوسمانیدا گەلەك پشتبەستن ژلایێ ئێزدییان ڤە ل سەر وێ هاتییە کرن هەر چەندە هێشتا زەلامێ وێ یێ ساخ بوو ژی، گەلەك ئاریشە ل سەردەستێ وێ هاتینە چارەسەرکرن، ژنەك ب هەیبەت خۆدان کەرامەت بوو نەك بتنێ رێزگرتنا خۆ دناڤ جڤاکێ ئێزدییان هەبوو بەلکی ل نک پرانییا سیاسەت مەدارێن کورد و ئیراقێ و بیانییان رێز ل بریارێن وێ دهاتن گرتن .

کەسەکا دبلوماسی بوو، پشتی هەڤژینێ وێ (عەلی بەگ) هاتییە تیرورکرن کورێ خۆ سەعید بەگ کرە میر ئەوژی دبیتە سەرپەرشتکارا کورێ خۆ، بێگومان کورێ وێ یێ بچوك بوو بەلێ ب زیرەکیا خۆ شیا جڤاکێ ئێزدی و حکومەتا ئیراقێ رازی بکەت.

ئەو هەڤڕکیا ل سەر پوستێ میراتییێ هەی ژناڤ ببەت ب هەمان شێوە پشتی سەعید بەگ ژی جارەکا دی هەلبژارتییێ مەیان خاتوونێ تەحسین بەگ بوو ژبوو وەرگرتنا پوستێ میرێ ئێزدییان.

مەیان خاتوون ژنەکا سادە و مەردبوو دەستێ هاریکایێ بۆ هەژاران درێژکریە، هەر هەژارەکی داخوازییەك ئینابا بەردەرگەهێ مالا میری ئەوێ رەت نەدکر، کەسەك بوو گەلەك رێز ل مێڤانا دگرت، دکوچکا وێدا عەشیرەتێن کورد و عەرەب و کەسێن بیانی دبوونە مێڤان، زاد و خوارن و ڤەخوارن و دیاری پێشکێشی وان دکر.

دەربارەی هەستێ نەتەوەیی ل نک مەیان خاتوونێ مروڤەکا کورد پەروەر بوو دیسان دبیاڤێ ئولیدا یا دینداربوو، هەلبەت ئێزدی بێ بەهر نەکربوون دشۆرەشا بارزان ل سالا ١٩٤٣ وەك پێکهاتەیەکا ئێزدی پشکداربوون .

ئێک ژوان بەلگان ئەوێن داکوکی ل سەر وێرەکییا مەیان خاتوونێ دکەت لدۆر هەستێ وێ یێ کوردایەتی دەمێ وێ پێ رابوون و بەرهەڤی یێن پێدڤی نیشانداین بۆ پێشوازیا بارزانی ل سالا ١٩٤٥ ل دەمێ گەریانا وی بۆ دەڤەرا بەهدینان، دەمێ گەهشتنا جەنابێ سەرۆك بارزانی بۆ گوندێ بلان ل شەمکانێ پلان ئەو بوو سەردانا باعەدرێ ژی بکەت بەلێ ژبەر هندەك کادودانان وەسا چێبوو جارەکادی ڤەگەریا بارزان بێ کو

سەرەدانا مەیان خاتوونێ و باعەدرێ بکەت، هەروەسا دبەلگەنامەیەکا پشتراستکریدا هەستێ وێ یێ نەتەوەیی پێکهاتیە ژنامەیەکێ ل نک مەیان خاتوونێ ئەوا هنارتی بۆ شێخ ئەنوەر تاهر بەرواری بۆ بارزانیێ نەمر ل ٢٢ / تیرمەها سالا ١٩٤٥ رۆنکرنێ ل سەر هندێ ددەت مەیان خاتوون ئەو یێ راسپاردی کو ب بیتە نوینەرێ وان بەرامبەر بارزانی پێخەمەت پرا لێک تێگەهشتنێ دناڤبەرا واندا کانێ چەوا خاتوونێ دڤێت کو بارزانی ئێکی ب هنێریت کو وی باوەری پێ هەبیت رەوانەیی نک وێ بکەت ب رێکا لالشێ و ب هەما هنگیبا بابا چاویش ژبەر کو وێ نەدشیا سەرەدانا بارزان بکەت چونکی ئەو ژن بوو ب تەمەن یا مەزن بوو .

دیسا دبەلگەنامێدا هاتییە کو شێخ ئەنوەر تاهر داخواز ژ بارزانیێ نەمر دکەت ئەز باش و گرنگ دبینم ئەم داخوازییا مەیان خاتوونێ بۆ پۆستێ وێ یێ گرنگ و دەستهەلاتا وێ یا ئولی و دونیایی ل سەر ئێزدییان راوەستین ئەوێن کو ژمارا وان زێدەترە ژ شەش سەد هزار کەسان .

ئەو نقیسکارێن سەرەدانا مەیان خاتوونێ کرین وەسا بەحسێ وێ کرینە کو ژنەکا کەیفخوش و بەژنەکا رێک و پێک هەبوویە ل سەرێ دیوانێ ل کوچکا میری درۆنشتە خوارێ .

(مس بێل) سکرتێرێ مەندوبێ سامی یێ بریتانی سەرەدانا مالا وێ کریە ل باعەدرێ و گەلەك پێ داخ باربوویە دبێژیت ژنەکا خۆدان هەیبەت بوو، چاڤێن وێ دبرسقین جلکێن وی دسپی بوون، دەرسوکەکا ڕەش ب پاتەیەکێ سپی لدۆر یا گرێدای بوو.

ژلایەکی دیڤە شاکر فەتاح دبێژیت جهەکێ مەزن یا هەی د دیرۆکا کوردیدا ب راستی دەستهەلات گەلەك ژێ دهات هەموو کاروبارێن خو ب شێوەیەکێ باش برێڤە دبرن. سەرەرای ڤان سالوخەتان ژێدەر وەسا دەنەخویاکرن کو ئەو ژنەکا توند بوو ناڤ چاڤ گرێ بوو کەسێ ئەو وێرەکی نەبوو هەمبەر بریارێن وێ راوەستیت .

هەر هزرەکا دسەرێ وێدا بجھ دئینا ، دگەل هندێ باوەری ب هەموو کەسان نەدئینا، کەسەك بوو گەلەگ یاب کەرب و کین بوو هەتا وی دەمی تولا خۆ ڤەدکر بۆ نمونە دەمێ هەڤژینێ وێ هاتیە کوشتن وێ شەڤێ جلکێن سور لبەر خۆکرن کو ئەڤە ڕامانا تولڤەکرنێ دهێت ژوان کەسێن هەڤژینێ وێ کوشتی، پشتی چل رۆژان کەسێن تاوانکار سزا دان، ل قوناغا پیراتییێ ژی خۆدان هەمان سالوخەت بوو هەروەکی یا گەنج و ب هێز بوو .

ئەو فەرمانێن ب سەرێ ئێزدییان هاتین

١ -فەرمانا ئوغز بەگ ل سالا ١٠٢٩ ز .

٢ -فەرمانا تغرول بەگ ل سالا ١٠٥٦ ز .

٣ -فەرمانا پیربەدر مۆسا ل سالا ١٠٨٥ ز .

٤ -فەرمانا سولتان سەنجەرێ سلجوقی ل سالا ١١١٩ ز .

٥ -فەرمانا عیمادەدین زەنگی ل سالا ١١٣٣ ز .

٦ -فەرمانا تاهر دۆسکی ل سالا ١١٥٨ ز .

٧ -فەرمانا تاجەددینی دزی ل سالا ١٢١٥ ز .

٨ -فەرمانا قوبادێ سەلجوقی بۆ سەر شێخان ل سالا ١٢٢٥ ز .

٩ -فەرمانا عەبدولایێ کوریّ عومەری ل سالا ١٢٤٥ ز .

١٠ -فەرمانا بەدرەدینێ لۆلۆیی والیێ مۆسل بۆ سەر پەرستگەها لالش ل سالا ١٢٥٤ ز .

١١ -فەرمانا تەتاریا (هۆلاکو) ل سالا ١٢٥٩ ز .

١٢ -فەرمانا شەمسەدینێ بەرلی ل سالا ١٢٦١ ز .

١٣ -فەرمانا جەلائیرا ل سالا ١٢٨٦ ز .

١٤ -فەرمانا ئورغۆن ل سەر ئێزدی و ئاشورییان ل سالا ١٢٨٩ ز .

١٥ -فەرمانا تەیمور لەنگ ل سالا ١٣٦٨ ز .

١٦ -فەرمانا جەلالەدین یوسفێ حەلوانی ل سالا ١٤١٤ ز .

١٧ -فەرمانا حەسەن کوریّ زەینەدینێ میریّ بەهدینان ل

١٨ -سالا ١٥٠٠ ز .

١٩ -فەرمانا ئیسماعیلێ سەفەوی ل سالا ١٥٠٤ و ١٥٠٩ ز .

٢٠ -فەرمانا سولتان ئوسمانی بناڤێ سلێمان قانونی ل سالا ١٥٠٦ و ١٥١٦ ز .

٢١ -فەرمانا علی پاشا جنبولاد ل سالا ١٥٠٧ ز .

٢٢ -فەرمانا میر ئەردەلان ل دژی هێزێن میر حسینێ داسنی ل سالا ١٥٠٧ ز .

٢٣ -فەرمانا بریاگ بەگێ مەغولی ل سالا ١٥٠٨ ز .

٢٤ -فەرمانا قزل باشێ سەفەوی ل سالا ١٥١٦ ز .

٢٥ -فەرمانا ئوسمانییان ل سەر مێرنشینەکا ئێزدییان ل کلس ل سالا ١٥١٦ ز .

٢٦ -فەرمانا حەسەن سەیفەدین میریّ ئامێدیێ ل سالا ١٥٣٤ ز .

٢٧ -فەرمانا سولتانێ ئوسمانی سلێمان خان قانونی ل سالا ١٥٧٠ ز .

٢٨ -فەرمانا علی سەیدو بەگ میریّ بۆتان ل سالا ١١٨٥ ز .

فەرمانا عەلی پاشا بۆ سەر چیایێ شنگالێ ل سالا ١٦٠٧ ز .

٢٩ -فەرمانا نسوح پاشا ل سالا ١٦٠٧ ز .

٣٠ -فەرمانا سولتانێ سەفەوی ب هەڤکاریا میر ئەحمەد خان میرێ ئەردەلانێ کوردی ل سالا ١٦٢٦ ز

٣١ -٩ فەرمانێن سەفەویا ب سەرکردایەتییا قارچیا قاید ل سالا ١٦٣٠ ز .

٣٢ -فەرمانا ئەحمەدپاشایێ ئوسمانی والیێ دیاربەکر ل سالا ١٦٣١ ز .

٣٣ -فەرمانا والیێ دەولەتا ئوسمانی میرێ ئێزدییان شەمس پاشا ل سالا ١٦٥١ز ل دیاربەکر سێدارەدا و گەلەك ئێزدی هاتنە کوشتن .

٣٤ - فەرمانا والیێ دیاربەکر مستەفا پاشا ب فەرمانا دەولەتا ئوسمانی ل سالا ١٦٥٥ ز .

٣٥ -فەرمانا کابلان پاشا ل سەر شنگالێ ل سالا ١٦٧٤ ز .

٣٦ -فەرمانا حەسەن پاشا والیێ دەولەتا ئوسمانی ل بەغدا هێرش کرە سەر شنگال ل سالا ١٧١٥ ز

٣٧ -فەرمانا حەسەن پاشا والیێ بەغدا هێرشا دووێ ل سالا ١٧١٨ز برە شنگالێ .

٣٨ -فەرمانا ئەحمەد پاشا والیێ بەغدایێ ل سالا ١٧٢٣ ز .

٣٩ -فەرمانا والیێ مۆسل ل سالا ١٧٣٣ ز .

٤٠ -فەرمانا عەلی خانمێ موکوری بۆ سەر شنگالێ ل سالا ١٧٤٢ ز .

٤١ -فەرمانا شاهی سەفەویان ل سالا ١٧٤٣ ز .

٤٢ -فەرمانا سلێمان پاشا ب هەڤکارییا هندەك سەرۆك هۆزێن کورد و عەرەبان بۆ شنگالێ ل سالا ١٧٥٢ ز کو تێدا گەلەك ئێزدی هاتنە کوشتن .

٤٣ -فەرمانا والیێ مۆسل محەمەد ئەمین پاشا ل سالا ١٧٦٦ ز.

٤٤ -فەرمانا والیێ مۆسل محەمەد پاشایێ جەلیلی بۆ سەر شنگالێ ل سالا ١٧٦٧ ز .

٤٥ -فەرمانا پاشایێ وانێ بۆ سەر عەشیرەتا سیبکا و دەرئێخستنا وان بۆ ئەرمینیا ل سالا ١٧٧٠ ز .

٤٦ -فەرمانا سلێمان پاشا و برایێ وێ محەمەد پاشایێ جەلیلی بۆ سەر شنگالێ ل سالا ١٧٧٩ ز .

٤٧ -فەرمانا عەبدول باقی جەلیلی بۆسەر شنگالێ ل سالا ١٧٨٦ ز .

٤٨ -فەرمانا سولتان ئەحمەد پاشا بۆ سەر شنگالێ و کوشتنا دەرویشی عەبدی ل سالا ١٧٩٠ .

٤٩ -فەرمانا سلێمان پاشا ب سەرکردایەتییا لەتیف الله ئەفەندێ بۆ سەر شنگالێ ل سالا ١٧٩١ ز .

٥٠ -فەرمانا محەمەد پاشا والیێ مۆسل ئابلوقە ل سەر خەلکێ شنگالێ ل سالا ١٧٩٣ ز دانا .

٥١ -فەرمانا محەمەد پاشا والیێ مۆسل بۆ سەر شنگالێ ل سالا ١٧٩٣ ز .

٥٢ -فەرمانا محەمەد پاشا ب باوەریا لەشکەرەکێ زور هێرش کرە سەر شنگالێ ل سالا ١٧٩٤ ز .

٥٣ -فەرمانا سلێمان پاشا والیێ بەغدایێ بۆ سەر ئێزدییان ل شنگالێ و شێخان ل سالا ١٨٠٢ ز کو تێدا ٤٥ کەس ژ بنەمالێن میرێن ئێزدییان هاتنە کوشتن .

٥٤ -فەرمانا محەمەد پاشا والیێ مۆسل بۆ سەر شنگالێ ل سالا ١٨٠٠ ز .

٥٥ -فەرمانا والیێ بەغدایێ عەلی پاشا ل سالا ١٨٠٢ ز .

٥٦ -فەرمانا پیر رەجەبێ زێباری بۆ سەر ئێزدییان ل سالا ١٨٠٣ ز .

٥٧ -فەرمانا قوباد بەگێ میرێ بەهدینان بۆ سەر ئێزدییان ل سالا ١٨٠٥ ز .

٥٨ -فەرمانا نەعمان پاشایێ جەلیلی والیێ مۆسل بۆ سەر ئێزدییان ل سالا ١٨٠٨ ز .

٥٩ -فەرمانا داود پاشا بۆ چیایێ شنگالێ ل سالا ١٨١٧ ز .

٦٠ -فەرمانا ئوسمانییان بۆ دەربەدەرکرنا ئێزدییان ل دەڤەرا سێرت و مێردینێ ل سالا ١٨١٩ ز .

٦١ -فەرمانا بالول پاشای بۆ سەر هۆزا حوسنی و مەحمودی و هەوێریا و دەربەردەرکرنا وان بۆ قامشلو ل سالا ١٨٢٥ ز .

٦٢ -فەرمانا والیێ وانێ مورتەزا پاشا بۆ کەلها هۆشابێ ل سالا ١٨٢٧ ز .

٦٣ -فەرمانا دەستهەلاتا ئوسمانییان بۆ سەر گوندێ شامیرانێ ل عەنتاب ل سالا ١٨٢٨ ز .

٦٤ -فەرمانا والیێ مۆسل محەمەد پاشا ئینجە بەیرەیق دار ل سالا ١٨٣١ ز .

٦٥ -فەرمانا بەردخان بەگێ میرێ بۆتان بۆ گوندێ میزاخ و شێخان ل سالا ١٨٣٢ ز .

٦٦ -فەرمانا بەردخان بەگ میرێ بۆتان بۆ سەر شنگالێ ل سالا ١٨٤٤ ز.

٦٧ -فەرمانا میرێ کورمیێ رەواندوزی بۆ سەر ئێزدییان ل گوندێ خەتارێ ل سالا ١٨٣٢ ز کو ب سەدان ئێزدی هاتنە کوشتن .

٦٨ -فەرمانا فەریق عومەر وەهبی سەرکردەیێ لەشکەری یێ دەولەتا ئوسمانی بۆ سەر ئێزدییان ل باعەدرێ ل سالا ١٨٩٣ ز .

٦٩ -فەرمانا ئەحمەد پاشایی دورزی ل سالا ١٩١٠ ز .

٧٠ -فەرمانا دەربدەرکرنا ئێزدییان ل سەرحەدێ بۆ چیایێ کەزی ل سالا ١٩١٤ ز.

٧١ -فەرمانا دەستهەلاتدارێ بریتانی ل ئیراقێ ل دژی میر داوودێ ئێزدی ل سالا ١٩٢٥ ز

٧٢ -فەرمانا لیوا حسێن فەوزی پاشا ل سالا ١٩٣٥ ز .

٧٣ -فەرمانا هێرشا پەقینا خۆ کوژیی ژ لایێ تیرورستان ڤە ل سیبا شێخ خدرێ و گر عوزێر سەر ب قەزا شنگالێ ل سالا ٢٠٠٧ ز کو تێدا ٤٠٠ کەسێن ئێزدی بوونە قوربانی .

٧٤ -فەرمانا چەکدارێن داعش ل سالا ٢٠١٤ ز بۆ سەر شنگالێ کو دوێ فەرمانێدا ب هزاران کەس ژ ئێزدییان بوونە قوربانی، دیسان ژمارەکا زور ژکچ و ژنێن ئێزدییان بوونە کەنیزە و ل بازارێن مۆسل و رەققە هاتنە فروتن .

هەڤرکییا میراتییێ

پۆستێ میراتییێ پۆستەکێ کەڤنارە دناڤ جڤاکێ ئێزدییان ژ کەڤندا قەواریێن ناڤخویی هەبووینە دگوتنێ (میرگەھ) وەك (داسن، مەحمودی، دومای، بەحرووني) لێ پتریان ڤان میرگەهان ژناڤچوون ژبەر جوداهییا وان یا ئولی و نەتەوەیی دگەل هندێ ژئالیێ هێزاڤە دلاوازبوون ژ دەروبەرێن خۆ بتنێ میرگەها ((داسن)) نەبیت .

پشتی دەستهەلاتا ئێزدییان ل سەر دەمێ دەولەتا ئوسمانی بەرتەنگ بوویی، دەستهەلاتا میرێن ئێزدییان بتنێ ل دەڤەرێن شێخان و شنگال میرگەھ هاتە ناڤ کرن بناڤێ میرگەها شێخان .

چەندین میر لقێ میرگەهێ بووینە خۆدان دەستهەلات و هەڤرکی ل سەر پۆستێ میراتییێ کریە، بەلێ یا گرنگ ئەو هەڤرکییا ل سەر دەمێ مەیان خاتوونێ ل سەر کورسیکا میراتییێ کو هەموان خۆ ژهەژی قێ پۆستی دیت، مەیان خاتوون هەتا دۆماهیا ژیانا خۆ دژی وان هەمیان راوەستییا و نەهێلا ئەڤ پوستە ژبنەمالا میری دەربکەڤیت ئانکو هەتا ئەڤرۆ ژی ب هەمان شێوەیە، هەر ژسەردەمێ عەلی بەگ مەیان خاتوون دژی وان کەسان راوەستییا ئەوێن ڤیاین ڤی پۆستی وەربگرن.

دەمێ ئیسماعیل بەگ برایێ وێ پێکولکرین کورسیکا میراتییێ ژ عەلی بەگ وەربگریت و ئەو ببیتە میرێ ئێزدییان، مەیان خاتوونێ ب هەموو شیانێن خۆ ڤە ل دژی برایێ خۆ راوەستییا، پشتی عەلی بەگ هەڤژینێ مەیان خاتوونێ ل سالا ١٩١٣ ژئالیێ کورێت چۆلۆیێ ئال مەمانی هاتییە کوشتن ،لەوا ڤالاهییەکا ئولی و سیاسی د میرگەها شێخان پەیدا دبیت کو هەڤرکییەکا توند ل دور کورسیکا دەستهەلاتێ ژ ئالیێ سەرۆك هۆزێن ئێزدییان ل تورکیا و ئەرمینیا و قەوقازێ و شنگالێ ل دژی دانانا (سەعید بەگ) کورێ مەیان خاتوونێ کو هێشتا ژییێ وی ١٣ سال بوون دروست بوو.

دناڤ ڤێ هەڤرکییێداجارەکا دی ئەو ب رۆلێ خۆ ڕادبیت دا کو ئەڤ پۆستە ژ بنەمالا میران دەرنەکەڤیت، ب زیرەکی و ژێهاتییا

خۆ پەیوەندییێن وی یێن ب هێز دگەل ریهسپی یێن ئێزدییان و حکومەتا وی یا دەمی شیا پشتەڤانییا هەموان بدەستخوڤە بینیت و کورێ وێ سەعیج بەگ ببتە میر و ئەوژی ببتە سەرپەرشت (وصیە).

هەر چەندە سەعید بەگ کەسەکێ لاواز و نەیێ شارەزا بوو دکار و بارێن رێڤەبرنا میرگەهێ دا بەلێ ڕھ سپیێن ئێزدییان و تەڤی سەروك عەشیرێن کوردێن ئێزدی رازیبوون ژبەر کو وان باش دزانی مەیان خاتوون کەسەکا ب هێزە و خۆدان شیان و سەربۆرە بۆ وی بارۆدۆخێ ئێزدی تێدا دەربازدبن کو چەندین جاران توشی هێرشان بووینە ژئالیێ دەوروبەرێن خۆ. پشتی هاتنا بریتانیا بۆ ئیراقێ و شەرێ جیهانیێ ئێکێ بریتانیا دەستێوەردانێ ل کاروبارێن میرگەها ئێزدییان دکەت کو وان دڤیا (حەمۆیێ شەرۆ) بکەنە میرێ ئێزدییان بەلێ هوزا (مەهرکان) ب سەرکردایەتییا (داوودێ داوود) ل چیایێ شنگالێ دژی دەستهەلاتا بریتانیا سەرهەلدا و مەیان خاتوونێ ژی پشتەڤانییا سەرهلدانا وان کر ، بڤی شێوەی حەمۆیێ شەرۆ وەك هەڤرکەك بۆ کورسیکا میرگەهێ دووردکەڤیت و نامینیت .

دیسان داوودێ داوود ژی دەربازی رۆژئاڤایێ کوردستانێ دبیت پشتی دژی خزمەتکاریا لەشکەرێ ئیراقێ سەرهلدای بەرامبەر هێزێن ئیراقێ توشی شکەستنێ بوو ژبەر ڤان هۆکاران دەستهەلاتا مەیان

خاتوونێ ل سەر چیایێ شنگالێ و هەموو دەڤەرێن ئێزدییان بنەجھ بوو مەیدان بۆ مەیان خاتوونێ دمینیت.

هەروەسا دناڤبەرا سالێن ١٩٣٧ – ١٩٣٨ تێکدانەکا دیتر ژئالیێ کوریێ ئیسماعیل بەگ بناڤێ (یەزیدخان بەگ) چێدبیت بەلێ ئەوژی سەرنەگرت . داکو ئەڤ پۆستە هەر ب مینیت پشتا و پشت دبنە مالا میری دا. (دبەلگەیا شێخان) دا ئەوا هاتییە ئیمزاکرن ژ ئالیێ بابا شێخ و سەروك هۆزێن ئێزدییان ڤە دکومبوونەکێدا ل مۆسل ل سالا ١٩٣٣ ب شێوەکێ ئاشکرا هاتییە گوتن کو میر ناهێتە دوورئێخستن ژ میراتیێ و ناهێتە لادان بتنێ دڕەوشا مرنا سروشتی یان کوشتنێ دا نەبیت ئانکو ئەڤ پۆستە دێ هەر مینیت دبنەمالا میری دا. هەروەکو دژێدەران هاتییە دیارکرن راستە سەعید بەگ میر بوو بەلێ ب کریار مەیان خاتوون میر و سەرپەرشتکار بوویە چ کاربێ بریارا وێ نەدهاتەکرن هەروەسا ل سەر ئاستێ ناڤخویی و دەرڤەژی بتنێ سەرەدەری دگەل وێ دهاتەکرن و رێز ل هزر و بۆچوون وبریارێن وێ دهاتەگرتن .

رۆلێ مەیان خاتوونێ دچارسەرکرنا ئاریشێن جڤاکیدا

رۆل و ناڤ و دەنگییا خاتوونێ وەك ژنەکا ب هێز و سەرکردە دناڤخو ژدەرڤە دیار دبیت هەر ل سەر دەمێ هەڤژینێ وێ عەلی بەگ گو هێش یێ ساخ بوو، ل دەمێ هێرشا سەرکردەیێ ئوسمانییا فەریق عومەر وەهبی پاشا بۆ سەر ئێزدییان ل سالا ١٨٩٣ کو گڤاشتن ل سەر وێ و زەلامێ وێ هاتنەکرن ببن بوسلمان بەلێ وێ ئەڤ چەندە ڕەتکر، هەر دیسان دگەل هەڤژینێ خۆ بەرهنگاریا هۆزێن ئێزدییان کر ئەوێن ڤیاین عەلی بەگ لابدەن، پشتی وەغەرکرنا هەڤژینێ وێ ل سالا ١٩١٣ مەیان خاتوون دبیتە سەرکردا ئێکێ دناڤ جڤاکێ ئێزدییان رۆل دچەندین چارەسەرکرنا ئاریشێن جڤاکیدا هەبوویە مەیان خاتوون د رزگارکرنا ئێزدییان ژ هێرشا ئوسمانییان ل ((١٠)) ی ئەیلولا ١٩١٨ ئینایە سەر دەڤەرا شنگالێ بۆ مەرەما دۆماهیک ئینانا گەفێن ئێزدییا ل سەر رێکا (نسێبین و مۆسل)ێ بۆ ڤی بابەتی مەیان خاتوونێ خۆ گەهاندە قونسلێ بریتانیا ل مۆسلێ (لیچمان) داخواز ژێکر هێرشا ئوسمانییان راوەستینیت، ژ ئالیەکێ دن ڤە ڕێ بۆ لیچمەنی خۆش کر سەرەدانا لالش بکەت. پشتی راوەستاندنا ڤێ هێرشێ لیچمان راگەهاند کو دێ حەمۆیێ شەرۆ بەرپرس بیت ل شنگالێ بەلێ وێ هزرکر دێ بەرپرساتییا داهاتێ

میری ل شنگالێ کەت لەوا وێ خواست بدەتە ئیسماعیل بەگێ ، هەر زوو مەیان خاتوون گەهشتێ و رێککەفتن دگەل حەمۆیێ شەرۆ کر کو دێ داهاتێ سەنجەقان دناڤبەرا سەعیدی و ئیسماعیلی ب رەزامەندییا ئیسماعیل و لیچمانی بهێتە نیڤی کرن لەوا ئەڤ رێککەقتنە هاتە گرێدان .

ل سالا ١٩٢٥ ل دەمێ گێرانا سەنجەقان ژئالێ قەوالان ڤە ژئالیێ هندەك کەسان ڤە هاتنە تالانکرن کو ژلایێ میرەکی خێزانا چۆلی ئەوژی (نائیف بەگ) کو کچا وی هەڤژینا سەعید بەگێ بوو ، هەر بۆ ڤێ مەبەستێ مەیان خاتوون قەستا شنگال دکەت بۆ دروستکرنا ئاشتییێ داکو ئاریشە مەزنتر لێ نەهێت .

ئەو شیا ناڤ مالیائێزدییان بکەتە ئێک ل ناڤخو و دەرڤە وان ب میرگەها شێخان ڤە گرێدەت و مایتێکرنا دەرەکی لناڤ کار و بارێن ئێزدییان نەهێلیت وەکو وی دەمی بریتانیا ڤیا کەسەك ب بیت میر کو ل دیڤ بەرژەوەندییا وان کار بکەت .

هەروەسا دەمێ حکومەتا ئیراقێ بزاڤ کرن دوو بەرەکیێ دناڤبەرا بارزانی و ئێزدییان دورست بکەت ئەوژی دەمێ داخواز ژ مەیان خاتوونێ کری کو ئەو هێزەکێ ژ ئێزدییان ئامادە بکەت بۆ دژایەتیا بارزانی بەلێ مەیان خاتوونی داخوازیا حکومەتا ئیراقێ

ڕەتکر و ب هیچ ڕەنگەکی رازی نەبوو دژاتییا شۆڕەشا بارزانی بکەت.

ژنا ئێزدی و پێگەهێ وێ دناڤ جڤاکیدا

ژنا ئێزدی دناڤ جڤاکێ ئێزدییان هەلویستەکێ دیار و بەرچاڤ و جهەکێ هەژی ل دویف بەرپرسایەتییا خۆ هەبوو ئەڤە یا ئێکێ، یا دووێ ل دویف مافێن وێ مخابن بەرێ ڤەکولەران دبیاڤێن کاروبارێن جڤاکی و رەوشەنبیری و کارگێری و لەشکەری دژیانا ژنائێزدی ب درێژاهیا دیروکی نە کەفتییە سەر ڤان بابەتان هەمبەر ژنێ ، وێ مەرەما چ جھ و پلە و پایەیا نەبوو هەر ژکەڤندا و هەتا نوکە .

ژنائێزدی رۆلەکێ دیار هەبوو دکاروبارێن شەری و کارگێری و هاریکاریا وێ دگەل زەلامی بۆ ڕێڤەبرنا کارێن مالباتا خۆ هەروەسا پەروەردەکرنا زاروکان و ڤیانا وێ بۆ ستران و سرودا سەرباری زێدەکرنا ئالیێ مروڤایەتی ژ فلکلوریّ کوردێن ئێزدی کو جورەکێ دیاربوو ژهەلبەست و پێگوتنا ل سەر مریان یان هەلبەستێن خوازگینیا و دەهواتان ، بێگومان ژنا ئێزدی دگەل زەلامی یا پشکداربوو دگەل ژیانا وی یا سەخت و گران و گەلەك خۆ لبەر نەخۆشیا و رویدانێت دلتەزین و ئاستەنگ و ئالوزیان دگرت ب دەربازبوونا چەندین چاخێن بۆری . ژنا ئێزدی گەلەك یا رژدبوو دەربارەی پاراستنا سەروەت و سامانێن عەشیرەتێ سەرباری

چاڤدانا وان بوو زاروکێن خۆ برێکا گەریانا و چوونا زۆزانان تایبەت ل دەمێ هاڤینێ بۆ ڤەدیتنا جهەکێ باش بۆ خودانکرنا مەرۆ مالاتی ئەو یا پشکداربوو دگەل زەلامێ خۆ بۆ گەریانێن دویر و درێژ.

کو ئەڤ چەندە ل نک عەشیرەتێن ئیزدییان وەکی هەوێریا و رەشکان و خورکان و سموقی و قەیرانییان ل دەمێ چوونا وان بۆ دەڤەرێن چیایی دگەل مەرۆ مالاتی بەرچاڤدبوون .

ئێک ژ ساخلەتێن ژنا ئێزدی گەلەك یا بێن فرەه بوو ل دەمێ چوونا وێ بۆ رێکین دویر دگەل بەرهنگاریا وێ یا ب ماندیبوون و ئاریشەیێن جوراو جور زێدەباری پشکداریا وێ دگەل هەڤژینێ خۆ ب سەمایێ یا ب کوم تایبەت ل هەلکەفتان سەرێ خۆ ب گولا دخەملاند ، ئەم نکارێن رۆلێ وێ دژیانا رۆژانە ژبیر بکەین دەربارەی بەرهەم ئینانا تەڤنکاری و پێشەسازییێن گوزکاریێ و بەرهەمێن ئاژەل داریێ وەکو ماست و پەنیر و ژاژی و ... هتد.

رێڤەبەرا مالێ پێشوازیا میڤانان دکر و دگەل وان خارن دخار دگەل مژو لبوونا وێ ب کارێن مالێ ڤە، ژن دناڤ جڤاکێ ئێزدییان پتریا جاران دگەل زەلامی تێکەل دبوو بۆچوونا خۆ دگوت ب ئازادیا خۆ دئاخڤت بەلێ ئەڤ ئازادیە یا گرێدای بوو ب یاسایەکا بەدرەوشتی یا دوژوار چێنابیت زێدەگاڤی ل سەر وان

یاسایان بهێته کرن بەلێ مافێ خۆ یێ هەی هەڤژینێ خۆ هەلبژێریت ئەڤ ئازادیا رێژەیی ل نک ژنا ئێزدی دهێته دیتن کو رەوشتێ وێ یێ جوان جهەکێ بلند دناڤ ئێزدییان یێ هەی تایبەت دناڤ گوندییان بەلێ هندەك جاران ب دەکمەن کارێن خراب رویددەن کو دڤی قەولیدا وەکو (قەولێ شەق سەری) وەکو پێگەهێ ڕەوشتی ل نک ژنا ئێزدی دبێژیت .

جایزە ژوێ سێ جارا پرس بکەن ژ جڤاتێ

گەلوکێ خواریە و کی مایە و کی نەهاتیە ؟

ئەز نەبینم مێرێ بەڕانی

وەك ئولاقا گارانێ

حەرمەتا بتنێ بچتە کاروانی

❖ ❖ ❖

ئەز نەبینم کالێ ب کەزی

و کەچکا بان ب بان ببەزی

حەرمەتا دانک و دامان رزی

❖ ❖ ❖

ئەز نەبینم کالێ بکەت عنوش

و حولا ب بشکو

وحەرمەتا بنڤت ب رۆژ

❖ ❖ ❖

ئەز نەبینم دەوێ ترش لێنا

و تایێ کەڤنە کۆنا

وحەرمەتا بەلا بەلا بچتە شۆنا

❖ ❖ ❖

ئەز نەبینم ئولاغا لۆق لۆقۆ

حەرمەات تیق تیقۆ

مێڤان بێژتە مێڤان مەیۆ

و خودێ خراب کەت مالێت بێ بەختا عەوانە بەیکو ((١))

ئەڤ قەولە ڤەدگەرێت بۆ شێخ فەخر چونکی کەساتییا وی ژن دناڤ جڤاکی بتنێ نەهێلا و گرنکییەکا باش پێدا مینا ئامرازەکا بەرچاڤ و گرنگ دناڤ جڤاکێ ئێزدییان، پێدڤیە نەهێتە ژبیرکرن ژبەر رۆلێ ژنێ یێ کاریکەر وپشکداری دەمەوو بیاڤێن

ژیانێدا کریە، ب کورتی دێ بەحسێ هندەك لایەنێن ژیانێ کەین ئەوێن ژنا ئێزدی رۆلێ خۆ تێدا دیتی .

١-لایەنێ ئولی

ژوان ژنێن مەردۆ دەستڤەکری رۆلێن باش و دیار هەبوون پێخەمەت بەلاڤکرنا هوشیاریا ئولی و بنەمایێن رەوشتی دناڤ هەموو ئێزدییان ئەوان باوەریەکا موکوم هەبوو ب پرنسیپێن ئولێ ئێزدییان ،دیرۆکێ ناڤێن وان دناڤ لاپەران پاراستن وەکو ستێرێن گەش دناڤ بیر و باوەریا ئێزدییاتیێ ژوان (ستیا ئێس) و (خاتوونا فەخرا) ئەڤ هەردوو ژنە نەمرن د دیروکا ئولێ ئێزدییان.

ئەڤ قەولە ییێن (ستیا ئێس) کو تێدا پەسنا شێخ عودەی و شێخ شەمس و شێخ فەخر دکەت.

کەنگی ژمەرا بێتن مزگینە

جوق ب گەلیێ لالش ب هوورینە

بەر ب گەلیێ لالش بچینە

❖ ❖ ❖

چوومە دیاری بهشتیێ

ئەو دینداره ل من خشتیێ

جندی میر بوولیسیێ رەش تیێ

❖ ❖ ❖

خەلکو وەرن زەریا بینن

قوب دکەسکن هەلێل دزێرینن

نەوشک کەرەما شەمسەدین و فەخرەدینن

بێگومان ئەڤە دان و مەردینییا شەمسەدین و فەخرە دینە ، دیسان لڤێرە هندەك ژنێن شارەزا هەنە ئەم نکارین رۆلێ وان پشتگوھ بێخین ژڤێ ئالی ڤە (دای کابانی).

٢-ئالیێ کارگێڕی و سیاسی ڤە

ژنا ئێزدێ رۆلەکا کارا یێ هەی ژڤی ئالی ڤە وەکو هەموو ژنێن گەل و وەلاتا و نەتەوێن دیتر، ئەگەر ئەم دناڤ دیرۆکا ئێزدییان گەریانەکێ بکەین دێ بۆمە دیاربیت کو دیرۆکا مە هندەك ناڤ دناڤ لاپەرێن خۆ هەلگرتینە، وێ دیرۆکی ژی دیدەڤانێن خۆ هەنە تایبەت درێڤەبرنا کاروبارێن عەشیرگەریێ ، ل ڤێرە وەکو نمونە دێ ئاماژێ ب هندەك ناڤا دەین ئێک ژوان ناڤێن نەمر ددیروکێ دا ((مەیان خاتوون)) ئەو بۆ دەمێ ((٤٠)) سالان شیا سەرپەرشتییا کاروبارێن مللەتێ خۆ یێ ئێزدی بکەت، نمونێن بێن فرەهیێ و مەردینیێ و سالوخەتێن ژیرمەندییێ ل نک وێ پەیدا ببون مەیان خاتوونێ هەستەکێ نەتەوەیی و کوردایەتیێ هەبوو کو بەری نوکە دناڤ ڤێ پەرتوکێ دا ئاماژە پێ هاتییە دان، وێ داخوازیا حکومەتا ئیراقێ ل سالا ١٩٤٥ ڕەتکر ئێزدییان ل دژی شۆرەشا بارزان هانبدەت بگورەی بەلگەنامەیا ژمارە (٩) بپ (١٣٥) یا پەرتۆکا سەرۆك مەسعود بارزانی شۆرەشا بارزان ١٩٤٣ – ١٩٤٥، زێدەباری هندەکێن ژنێن دیتر دناڤ جڤاکی ئێزدییان هەبوون کو لڤی ئالی رۆلەکێ باش و خورت هەبوویە وەکو (نازا) سەرۆك عەشیرا دەنانی و هەروەسا تەعلا دەنانی و بێزارا دەنانی .

٣-ئالیێ جڤاکی

ژنا ئێزدی ئێک ژ رۆلێن وێ یێن بەرچاڤ ڤەهاندنا بنگەهێ فلکلۆری ئێزدییان بوو وەکو رۆلێ وێ بۆ هەلبەست وپێگوتنان ل سەرمریان و خوازگینیا و دەهواتا و سترانێن دروینا دەخل و دانی ل گوندان ژوان ژنان بۆ نمونە (سەیرانا شێخ کەلەش) و (بەسا شەفاف) ژئێزدییێن جۆرجیا بۆزانین سەیران شێخ کەلەش چارسەد پارچە ژ هەلبەستێن پێگوتنێ هەنە و هاتینە نڤیسین ،ئەڤە نمونەکە ژهەلبەستا خویشکا سەیرانا شێخ کەلەش کو دبێژیت: -

ئەزێ چیایێ قەمەرداغ دنێرم وێ پەلاخە

پێخابا کوچک چاپێ دەستێ باڤێ سینەمێ سیارێ غەزالێدا ئنگریا فیشەکێ دەرناخە .

هەروەسا پارچەك ژ هەلبەستا خویشکا بەسا شەفاف دبێژیت: -

چیایێ پێلێ پەلاخە

تڤەنگا دەستێ تیتال سیارە خائینە

فیشەکا خۆ دەرناخە .

٤- ئالیێ لەشکەری

جڤاکێ کوردێن ئێزدی توشی شەر و مالوێرانیان بوویە ئەڤ هەموو نەخۆشی و دەردەسەرییێن ب سەر وان هاتین ل دەرڤەی شیانێن وان بوون، ل سەر شێوازی زولم و زوردارییێ و کومەلکوژییێ ل تەڤایا دەڤەرێن ئێزیدخانێ ڤێجا ژێدەرێ ڤان شەران چ ل تورکیا بیت یان ل ئیراقێ یان ل هەر جهەکێ دیتر بیت، ژنا ئێزدی یا پشکدار و هەڤکارەکا کاریگەر بوو دەربارەی ئەو شەرێن ب سەرێ ئێزدییان هاتین وەکو بەرەڤانەك ل سەر عەردی بۆ پاراستنا بیر و باوەرێن ئێزدییان مل ب ملێ زەلامێ ئێزدی، هندەك ژنێن نەمر ناڤێن وان دناڤ دیرۆکێدا هاتینە پاراستن چەوا بووینە چەپەر هەمبەر سینگێ دوژمنان وەکو (زەریفا ئوسێ) و (شرینا شێخ کالو) دەمێ فەریق پاشا ل شالا (١٨٩١) هیرش کریە سەر ئێزدییان ل شنگالێ ڤان هەردوو ژنان دگەل برایێن خۆ (مەحما مانێ عەبدۆ) بەرەڤانی ژ هەبوونا ئولێ ئێزدییان کر.

دناڤ ڤێ ستراتێدا رۆل و قەهرەمانییا وان بەرچاڤ دبیت. زەریفا ئوسێ گازی کرە شرینا شێخ کالو خویشکی ئیرۆ دونیا ل مەتەنگ بوویە وەکە تارا بێژنگێ، ئوسێ مەجدین گازی کرە سڤوکێ مەتۆ بابێ بەرجس مەحمایێ عەبدۆ بابێ داوودێ عیسا مەتۆ بابێ داوود، گۆ گەلی پەیاییێن ئێزدییان هۆن مێر چاك بن دەست هلینن خەباتەکا مێرا بکەن چاڤێ خۆ ژ عەسکەرێ فەریق

پاشا نەشکێنن، گەلی باب و برا دەستێ مەدا ئیرۆ نەما ژ خوینا سۆر قوت بوو، ژ غەیری قایشا مێرانیێ سەرباری زیرەکی و شارەزابوونا وی دشەران دا (مەحمایێ عەبدۆ) هێرشەکا نەچاڤەرێکری کرە سەر خۆدانێ توب هاڤێژی و ئەو کەس کوشت، دەمێ محەمایێ عەبدۆی ئەو هێرش کری وی نەزانی ژبەر قەهرەمانی و مێرچاکیا وی و هەروەسا هەلویستێ وی دەمێ توب چی کوشتی ل پشت خۆ دیت هندەك ژنکا هل هلاندن ب دەنگەکێ بلند دگوتن ، گوتە وان ژنکا هۆن ل ڤێرەنە گوتنێ بەلێ گوت بوچی؟ وان ژنکا گوتە مەحمایێ عەبدۆ (شێر شێرە چ ژنە چ مێرە) .

بڤی رەنگی ژنا ئێزدی دناڤ شەر و تەنگاڤییان دا دگەل زەلامێ ئێزدی بارەکێ گران دانا سەر ملێن خۆ .. هەست ب بەرپرسیاریێ دکر نەك بتنێ ل ئیراقێ، گەلەك شەر دناڤبەرا ئێزدییان و نەتەوێن دی چێبوونە هەر وەکی ل تورکیا چێبووی ژنا ئێزدی رۆلەکێ ئاشکرا هەبوو وەکو خویشکێن خۆ ل ئیراقێ مینا شەرێ (دەلانا) ل وارگەهێ خالتییا دگەل تورکا و هەلویستێ (عەدلانێ) دەیکا شیخ میرزا ئاقونس و گەلەکێن دی وەکو خویشکێن خۆ .

٥- ئالیێ ئابوری

ژلایێ بابەتێ ئابوری ڤە چ جوداهی دناڤبەرا زەلامی و ژنێ دا نینە راستە ژن وەکو زەلامی یا پشکدار نینە دڤی بابەتی دا وەکو هەموو جڤاکێن دی ییّن نە شارستانی ، گەلەك یا دەگ مەنە دگەل برایێ خو یا پشکداربیت بۆ کارێن چاندنێ و بابەتێن کشتوکالی و جوتکاریێ هەتا ئەگەر برۆسا هەڤژینی پێک نەئینابیت ژبەر کو ئەو نەبەرپرسە ل سەر ئاستێ خێزاندارییێ چونکی بەرپرساتییا مالێ دکەڤیتە سەر ملێن باب و برایێن وێ.

٦- ئالیێ رەوشەنبیری

جقاکێ ئێزدییان وەکو هوموو جقاکێن دیترل جیهانێ سواری کاروانێ پێشکەفتن و گەشەپێدانێ بوویە بەرەڤ باشتر پێخەمەت دەرکەفتنا جقاکێ ئێزدییان ژ دورپێچا نەزانینێ ئەوا توشی جقاکان بووین یێن کو ئێزدی دگەل وان ژییانێ دەربازدکەن، بەلێ نە حێبەتی یە کو جقاکی پشتەڤانەك هەبیت بۆ سەردەریا دگەل ژیانێ دەربارەی چاندنیێ و خۆدانکرنا مەڕ و مالاتی دویر ژبابەتێن پیشەسازی وبازرگانیێ کو جقاك یێ گرتی بیت، بەلێ ئەڤرۆ جقاکێ ئێزدییان پێگەهەکێ شارستانی ژخۆرا پەیداکریە بوویە جقاکەکێ ڤەکری دگەل جیهانا دەرڤە ژبەر ئەگەرێن پێکڤە ژیانا ئاشتییانە ژبەر ڤان هوکاران کور و کچێن ئێزدییان ل کولیژ و پەیمانگەهان دخۆنن بۆ هەموو کەرتێن زانست و زانینێ وسیستەمێ خۆ پێگەهاندنێ وەکو نوکە ئەم دبینین چ زانکو .. وخویندنگەھ بێ کچ و کورێن ئێزدی نینن کوهندەك ژوان باوەرنامێن بلند دبیاڤێ نوژداری و ئەندازیاری وەرگرتینە .

هەروەسا دگەلەك بیاڤێن دی ژوان (جەمیلە جەلیل) ژئێزدییێن ئەرمینیا، نوژدار ئەنتیسار سالم و مریەم حسێن ژ کورستانا ئیراقێ و گەلەکێن دیتر .

هەلبەت ژنا ئێزدی وەکو هەموو ژنێن جیهانێ رۆلێ خۆ دگەلەك بواڕێن ژیانێ دا گێرایە وەك بابەتێن جڤاکی و پەروەردەیی و ئابۆری و کارگێری و لەشکەری و هونەری نەخاسمە ستران گوتن و پەیرەوێ ئولی و ئەدەبی، ژبۆ هەر ئالیەکی ناڤێن ژنێن ئێزدی دەرکەفتینە و ناڤدار بووینە .

دبیاڤێ پەروەردەی و ئابوری و جڤاکی دا دیارن کو ژنێ درۆلێ پەروەردەکرنا زاروکان و برێڤە برنا مالێ دگێریت سەرباری هاریکاریا زەلامێ خۆ دکارێن پێدڤیدا، لڤێ داوێ ژی بوویە ماموستا و فەرمانبەر ل دام و دەزگەهێن وەلاتان کار دکەت .

دبواڕێ کارگێریدا پێگەهێ ژنا ئێزدی ژمالا میرێن ئێزدییان درێڤە برنا کاروبارێن میرگەها ئێزدییان دا ل باعەدرێ یا بەرچاڤ بوویە ئەوژی مەیان خاتوونە کو ((٤٠)) سالان ئەڤ میرگەهە برێڤە بریە ((سەدیق دەمەلوجی)) دەربارەی مەیان خاتوونێ دبێژیت ژنەکا شارەزا و دووربین و دادپەروەر بوو ، خەلکێ ئێزدی رێزو .... و ڤیانەکا مەزن بۆ وێ هەبوو.

٧- ئالیێ هونەری

د مەیدانا ستران گوتنێدا ژنا ئێزدی جهەکێ تایبەت هەبوویە، ئێزدییان ل دەڤەرا شنگالێ هژمارەکا دەنگبێژێن ژن هەبوون هەر ژ کەڤندا و هەتا نهاژی بەردەوام وان کاریيەخزمەتەکا مەزن یا ستراتا شنگالێ هەمبێز بکەن، تایبەت سترانێت غەریبیا و یێن تازیا و ل سەر گورستانا گوتینە، بڤێ چەندێ ژی وان دیرۆکا شنگالێ ب سترانێن خۆ پاراستییە ، ژوان ژنێن دەنگبێژ (حەمشا سموقی، خەنسا بازۆ، هەزوکا سترانڤان، بێزارا خەلیلێ عچۆ، سارا برویێ شەرقی، خاتا پیرا، مەنجێ و خاتێ و ... هتد .

دئێزدییاتیێ دا ژن ژچارچۆفێ سروشتێ خۆ دەرکەفتییە و گەهشتییە ئاستێ پیروزیێ بەلگەژی ل سەر ڤێ چەندێ ژنێن ل رێزا مروڤێن چاك و زانا هەبووینە، دبێژنە وان ((خاس)) یان ((خۆدان)) لەورا مەزارگەھ و جهێن ئولی ژ بۆ وان ئاڤا کرینە وەك خاتوونا فەخرا کو ب خۆدانا ژن و زاروك بوونێ دهێتە ناسکرن و مەزارگەهێ وێ ل پەرستگەها لالش و چەند دەڤەرێن ئێزدییان هەبووینە .

هەر دچارچووڤەیێ ئولیدا ژنێن خاس (خوداوەند) کابانی، فوقرا، شکەستی، خلمەتکار و ... هتد هەبوون، ئەڤێن لخارێ ژی هندەك خاس و ژنێن باب چاکن کو ناسناڤێ ((ستی)) ژبۆ رێزگرتنێ ل

ژیان ول جهێ ((خانم)) بکاردئینن ((خاتوونا فەخران)) دەیکا چاك (گول بەهار)، ستیا ئێس، ستیا ئێسی، ستیا زین، ستیا بلغان، ستیا تاووس، ستیا حەبیب، ستیا عەرەب، ستیا نەفیس و ستیا نەسرەت و ستیا جەلی و ... هتد.

دناڤ ئەدبیاتا ئولێ ئێزدییان دا ژنێ جهەکێ بەرفرەه بخۆڤە دگریت، ب گەلەك ڕەنگان بەحسێ رۆل و ئەرك و جهێ ژنێ دلایەنێ ژیانێدا هاتییە کرن، ڤێجا چ قەولڤانێن زەلام بەحسێ وان کربیت یان وان ب خۆ بەحسا خۆ کربیت، چونکی ئێزدییان قەولڤانێن ژن ژی هەبووینە یان ژی ئەدبیات ل سەر زارێ وان ژی هاتییە گوتن، وەك ستیائێس و قەولێ مزگینێ، رایعا عەدەوی یە قەولێ رابعا عەدەوی یە ، نسرا میر مەولا و بەیتا نسرا و ... هتد .

بۆ نمونە : نسرا دبەیتا وێدا وەك : فەیلەسوف، شیرەتکار و ئولدار دهێتە ناسکرن، چونکی دهندەك سەبەقییێن دڤێ بەیتێدا هاتییە وەرگرتن، بەحسێ بەری ئادەمی هەست پێ دکەت، پشتی ئادەم و دان و برنا مرۆڤی دکەت، ئەڤەژی وێ یەکێ دیاردکەت ژنا ئێزدی خۆ ب بابەتێن فەلسەفی ییێن کوورڤە مژوول کرییە.

ئەو سولتانێ ئەم چێکرین

بەری ئادەم داهرکرن

کی دزانیت چاوا ئەم دایین ، چاوا برن؟

ئەو کی بوو پشتی ئادەم ئاخی بوو

ب شۆلا خودێ نەی رازی بوو .

هیڤێ نێ مە ژ بەحرا سپی بوو . ((١))

گەلەك سەبەقێن قەول و بەیتان ب ئاوایەکێ ئاشکرا و ب دوژواری باس ل رۆل و کاریگەری و گرنگییا هەبوونا ژنا قەنج و باش و ب سەنج دکەن ، وەکی بڤی رەنگی هاتییە گوتن .

مەلک فەخرەدین گوت

ئەز دبینم کافێ ب کەزی

کەچکا بان بان ببەزی

حەرمەتا دانگ و دامان رزی ((٢))

❖ ❖ ❖

ئەز دبینم واری بەر ب زنار

و سالا دوو بەهار

کالێ ب گوهار، پیرەژنا ب یار((٣))

کەواتە دئەدبیاتا ئولێ ئێزدییان سنوران ژبۆ ژنێ دەست نیشان دکەت، ئانکو ئازادییەك ڕەها نەدایێ و دخوازیت رۆلێ خۆ دچارچوڤەیێ بیرو باوەرێن ئێزدییاتیێ دا بگێریت .

ناڤێن میرێن ئێزدییان ئەوێن بووینە خودان دەستهەلات ل سەر میرگەهێ

١٥٤٣ – ١٥٥٥ – حسێن بەگ (داسنی) میرێ عەیالەتا هەولێر .

١٦٧١ – شێر سوار ((بابە شێخ)) .

١٦٩٨ – ١٧٢٨ – سلێمان بەگ میرێ ئێزدییان .

١٧٢٨ – ١٧٥٩ – میرخان بەگ کورێ سلێمان بەگ میرێ ئێزدییان .

١٧٥٩ – ١٧٧٩ – بەداخ بەگ کورێ میرخان بەگ میرێ ئێزدییان .

١٧٧٩ – ١٧٩٤ – چۆلۆ بەگ کورێ بەداخ بەگ میرێ ئێزدییان .

١٧٩٤ – ١٨٠٦ – حەسەن بەگ کورێ چۆلۆ بەگ میرێ ئێزدییان .

١٨٠٦ – ١٨٠٩ –سالح بەگ کورێ حەسەن بەگ میرێ ئێزدییان.

١٨٠٩ – ١٨٣٢ – عەلی بەگ کورێ حەسەن بەگ میرێ ئێزدییان.

١٨٣٢ – میر عەلی بەگ ل سەر دەستێ میرێ رەواندوز ((میرێ کورە)) هاتە کوشتن .

١٨٣٢ – ١٨٤٤ – جاسم بەگ کورێ عەلی بەگ میرێ ئێزدییان .

١٨٤٤ – ١٨٥٣ –حسێن بەگ کوڕێ حەسەن بەگ بۆ میرێ ئێزدییان ل سەر راسپاردەیا ((شێخ ناسر)) بابە شێخ بەلێ میر حسێن بەگ هاتە دۆرخستن ژمیرگەهێ ل سەر دەستێ حلمی پاشا والیێ مۆسل ژبەر کو فەرمانێن وی یێن گران ل سەر ئێزدییان جێبەجێنەدکر .

١٨٥٣ – ١٨٧٥ – حسێن بەگ کوڕێ حەسەن بەگ ژلایێ دەستهەلاتدارێن ئوسمانییان جارەکا دی هاتە ڤەگەراندن بۆ میرێ ئێزدییان ، هەروەسا حەسەن بەگ هاتە گرتن و دانا بن چاڤدێرییا خۆ ل مۆسل .

١٨٧٨ – جارەکا دی ژلایێ دەستهەلاتدارێن ئوسمانییان حسێن بەگ هاتە ئازادکرن و دۆبارە بۆ میر .

١٨٧٥ – ١٨٧٨ – عەبدی بەگ کوڕێ چۆلۆ بەگ بابێ مەیان خاتوونێ ب هاریکاریا شێخ ناسر ((بابە شێخ)) کاروبارێن میرگەهێ بریڤە دبر .

١٨٧٩ – عەبدی بەگ وەغەرکر.

١٨٧٩ – میر حسێن بەگ وەغەرکر .

١٨٧٩ – ١٨٩٩ – میرزا بەگ کوڕێ حسێن بەگ بۆ میرێ ئێزدییان.

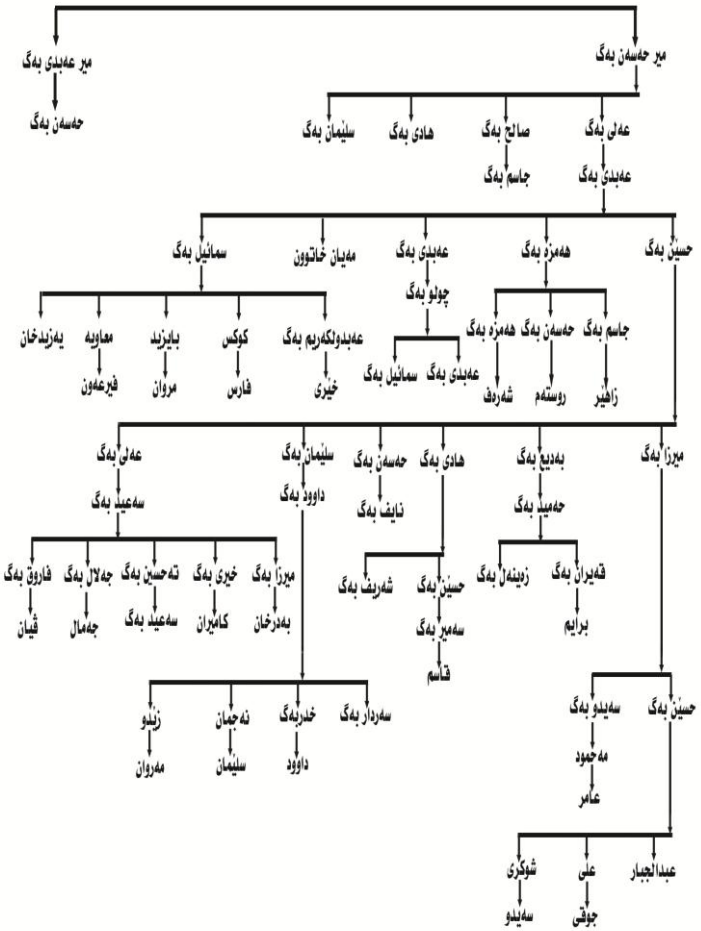
١٨٩٩ – میر میرزا بەگ وەغەرکر .

١٨٩٩ – ١٩١٣ – عەلی بەگ کوریٚ حسێن بەگ بۆ میریٚ ئێزدییان، پشتی ڤەگەریانا وی ل بییانستانیٚ ((منفی)) دگەل هەڤژینا خۆ مەیان خاتوونیٚ ل باکوریٚ ئەنادۆل .

١٩١٣ – میر عەلی بەگ هاتە کوشتن .

١٩١٤ – دانپێدان ب ئولیٚ ئێزدییان هاتە کرن وەکو تائیفەکا ئولی.

دارا بنەماڵا میرێن میرگەها شێخان

ئوجاغا مالا میرێت ئێزیدخانێ
(پسمیر کورێت میر مەنسورن)

وەغەرکرنا مەیان خاتوونێ

مەیان خاتوون ل زقستانا سالا ١٩٥٦ وەغەر دکەت و ل گورستانا باعەدرێ دهێتە بن ئاخ کرن ، بقێ یەکێ پەردە ل سەر ژیانا مەیان خاتوونێ دهێتە گرتن کو پتر ژ ((٤٠)) سالان ژ خەبات و بەرخودانێ خزمەتا مللەتێ خۆ کریە .

پشتی هەڤرکیەکا بەردەوام دگەل برایێ خو (ئیسماعیل بەگ) ل سەر پۆستێ میراتیێ زێدەباری هندەك کەسێن دی یێن خۆدان هێز ، بەلێ باوەریا وێ ب شیانێن وێ کاریە بۆ مە ئاشکرا بکەت کو ژن نە بتنێ ب هەست و حەزا کاردکەت بەلکو ب ئاقل و شیان و باروەری و ب پلان کار دکەت تەقی گەلەك ساخلەتێن سەرکردایەتیێ .

باعەدرێ

وارگەهێ میرێن ئێزدییان

باعەردێ دهێتە هژمارتن ئێک ژبنگەهێن گرنگێن میرگەهێن ئێزدییان ل باشورێ کوردستانێ دکەڤیتە باکورێ رۆژهەلاتا مۆسل ب نێزیکی ((٥٠ کم)) ل رۆژهەلاتا باژێرێ دهوکێ ب نێزیکی ((٣٠ کم)) هەروەسا دکەڤیتە رۆژئاڤایێ سەنتەرێ دەڤەردارێا شێخان (ئێسڤنێ) ب نێزیکی ((٩ کم)) ل بەرێ ژمارا خێزانێن ئاکنجی ل باعەدرێ (٥٠ – ٦٠) مالا بوون ، ئەوژی بنەمالێن میرا و قەوال و پیرا بوون .

ل دویف ئامارا سالا (١٩٧٥)یێ ٧٦٠ کەس ل باعەدرێ دژیان، بەلێ ل دۆماهیا سالێن حەفتێیان و پشتی هەوێن ب عەرەبکرنێ و خرابکرنا دەڤەرێن شنگال و زاخو گەلەك ژخەلکێ هەردوو جهان ل ڤێ دەڤەرێ ئاکنجیکرن، نها سەر ژمێریا مەزەندەکری ل ناحیا باعەدرێ ل سالا ((٢٠١٦)) نێزیکی (١٦١٤٨) کەسانە ژوان (١٠٥٨٢) کەس ل مەلبەندێ ناحیێ و کومەلگەهان دژین،(٥٥٦٦) کەس ژی ل گوندێن سەرب ناحیێ ڤە دژین .

رووبەرێ عەردێ وێ دگەهیتە ((٨٦٧١)) دۆنەمان. ل سالا ١٩٩٨ یێ باعەدر بوویە یەکەیەکا ئیداری ((ناحیە)) نەھ گوندان بخوڤە دگریت . هندەك دبێژن ناڤێ باعەدرێ ژ دوو پەیڤان پێکهاتییە ، (با) و (عەدر) ئانکو عەردێ پان، بۆچوونەکا دی هەیە دیار دکەت کو باعەدر ناڤەکێ (ئارامییە) ژ (بیت عەدرا) یان (بیت العذراء) هاتییە ئانکو وارێ (ئێزیدا) هندەکێن دی ژی دبێژن (بایێ عەردی) کو با ژعەردی دچیت چونکی ل عەردێ نزم هاتییە ئاڤاکرن .

ئێزید ئانکو خودایێ رۆژێ (میترا – شێشمس) ئەڤجا ل دویف ڤێ بووچۆنێ (بیت عەدرا) دبیتە وارێ خوداوەندێ رۆژێ یێ کو جهەکێ تایبەت دمیتولۆجیا ئولێ ئێزدییان دا یا هەی، ژبەر گرنگییا ئولی ل باعەدرێ کو بنگەهێ خوداوەندێ رۆژێ بوو چەوا بنگەهێ ئێزدییان بوو وەسان دبیتە بنگەھ و پایتەختێ ئێزدیخانێ، دگەل ڤان بووچۆنێن مە خویاکرین هندەك

بووچۆنێن دی ژی هەنە بەڵێ بووچونا دووێ یا مە خویاکری راستییا ناڤێ باعەدرێ دەتە خویا کرن .

ل دۆر دیرۆکا باعەدرێ بەرپەرێن کەڤناریا ڤی باژاروکێ رەسەنێ کوردی ئاشکرا دکەت کو ل سەر دەمێن کەڤنار دهاتە هەژمارتن ب سەنتەرێ سەرەکی یێ ئولێ ئێزدییان ، (١٨) میرێن ئێزدییان ل باعەدرێ بووینە خودان دەستهەلات و ژیانا خۆ لوێرێ دەرباز کرینە ،ئێک ژبەرنییاسترینێن وان (مەیان خاتوونە) کو ل سالا ١٨٧٣ ژدایکبوویە ژیانا خۆ ل میرگەها باعەدرێ دەرباز کرییە، پرۆسا هەڤژینییێ دگەل کور مامێ خۆ (میر عەلی بەگ کورێ حوسێن بەگ) پێکئینایە، پشتی هەڤژینێ وێ ل سالا ١٩١٣ ێ هاتییە

کوشتن ئەو بوویە میرا باعەدرێ ،چەندین سالان بوویە خودان دەستھەلات .

دپەرتوکا (ئیراقا کەڤندا) ھاتییە کو دەمێ ئەسکەندەرێ مەقدونی ژ رویبارێ دجلە دەربازبووی ئەو ددەمەکیدا بووری بناڤێ (ئێزیدا) بەری بکەڤە مەیدانا شەری دگەل شاھێ ھەخامەنشی داریوشێ ئێکێ ل سالا ((۳۲۱ پ – ز))خویایە کو مەبەست ((ئێزیدا)) وارێ ئێزیدایە، ئانکو باعەدرا نوکە .

ژێدەرێن ئیسلامێ ژی ژمەرا خویا دکەن کو باعەدرێ دەڤەرەکا گرنگ بوویە لەورا ئارمانجا ڤەکرنێن ئیسلامی ((فتوحات)) ھەر وەك دەڤەرێن دیترییێن کوردان دپەرتوکا (فتوح البلدان) دا ھاتییە کو دەمێ عومەرێ کورێ خەتابی ل سالا (۲۰ ی) مشەختی عوتبە کورێ فەرقەدی کرییە والیێ مۆسل وی ل دەڤەرێن دەوروبەرێن مۆسلێ مللەتەك دیت پەرستنا چێکریێ شەڤ و رۆژان دکر ، ئەوژی ئێزدی بوون، ئێزدییێن باعەدرێ و شێخان و داسن و دۆبانا دھوکێ بوون لەورا سەردەری دگەل وان وەکی سەرەدەریا دگەل جوھی و کریستییانان خودان پەرتوکێن پیروز دکر ھەر وەکی د ((فتوحات البلدان)) دا ھاتی باعەدرێ و بنگەھێن دی یێن ئێزدییان دکەڤنە بن دەستھەلاتا بوسلمانێن عەرەب و دگەل خەلکێ وێ ئاشت دبن بەرامبەر دانا خویکێ .

ل سەر دەمێ ئوسمانییان باعەدرێ رۆلەکێ مەزن و بەرچاڤ د دیرۆکا دەڤەرێ دا هەبوویە تایبەت دەمێ بوویە پایتەختێ داسنییان دەمێ دەستهەلاتا میرێ وێ یێ بەرنیاس حوسێن بەگێ داسنی یێ کو ژباعەدرێ ل گەلەك دەڤەرێن باشورێ کوردستانێ خۆدان دەستهەلات بوو، نەخاسمە پشتی دەولەتا ئوسمانی ل سالا(١٥٣٤ ز) ل سەر دەمێ سولتان سلێمان قانونی ب فەرمی دانپێدان ب ڤێ میرگەهائێزدییان کر، هەروەسا باعەدر ل سەر دەمێن داهاتی دێ مینیت پایتەختێ میرگەها ئێزدییان تایبەت پشتی بەرتەنگبوونا سنۆرێن وێ کو بتنێ دەڤەرا شێخان دگەل گوندێن وێ چیایێ مەقلوب ڤەگرتبوو تەڤی دەڤەرێن دناڤبەرا خابوور و رویبارێ دیجلە و دەڤەرا چیایێ شنگال بڤی ئاوایی و هەر ژ دەستپێکا سەد سالییا هەڤدێ ناڤێ میرگەها ئێزدییان دبیتە سەنتەرێ وێ یێ سەرەکی یێ کو میرێن ئێزدییان ژوێرێ دەستهەلاتا ئێزدیخانێ برێڤەدبرن، ژبەر گرنگیا خۆ باعەدر بوو پایتەختێ میرگەها شێخان ،دیسان بوو جهێ سەرەدان و پویتە پێدانا گەلەك گەروك و شوینوار ناسان تایبەت یێن بیانی وەکی سینوارنا سێ بریتانی ((لایارد)) کو ل سالا ((١٨٤٦ ز)) سەرەدانا وێ کر و ژئالیێ میرێ ئێزدییان حوسێن بەگ پێشوازی لێهاتەکرن، هەروەسا گەروکێ روسی ل سالا ((١٨٤٣ ز)) سەرەدانا باعەدرێ کریە و گەلەك پێزانین

دسەرەدانا خۆدا تووماركرینە وەسا دیاركریە كو باعەدرێ ژ ((١٠٠)) مالان پێكهات بوو بنگەهێ میرێ ئێزدییانە .

باعەدرێ وەكو پایتەختێ میرگەها ئێزدییان یا بێ بەهرنەبوو ژكارەسات و فەرمانێن ب سەرێ ئێزدییان هاتین تایبەت ل سەر دەمێ ئوسمانیان ، بۆ نمونە وەكوفەرمانا فەریق عومەر وەهبی، ل سالا (١٨٩٢ ز) باعەدرێ داگیر ومیرێن ئێزدییان گرتن و هندەك ژی دزایندانا ئەشكەنجەدان، هندەكێن دیتر ژوان ژباعەدرێ دۆرخستن مینا (عەلی بەگێ كورێ حوسێن بەگ) برن بۆ بییانستانێ ل باژێرێ سێواس ئاكنجیكرنا زورە مللی ل سەر وی سەپاند، ژێدەر وەسا دەنە خویاكرن كو دوژمنێن ئوسمانی و لەشكەرێ وان قەسرا میرێ باعەدرێ تالان و وێرانكر دگەل سوتن و خرابكرنا گوندی ب ئێكجاری و تالانكرنا تاووس پیرۆزییێن ئێزدییان، چەكدارێن دوژمنی بقێ چەندێ رازینە بوون بەلكو پەرستگەھ و مەزارێن پیرۆز ییێن ئێزدییان ل باعەدرێ وەكو دەقەرێن دی ییێن ئێزدیخانێ سوتن، ژ دەرئەنجامێ ڤێ فەرمانێ گەلەك ژ خەلكێ باعەدرێ هاتنە كوشتن و بوونە قوربانی .

هندەك

ژنێن ئێزدی ئەوێن ناڤێن وان

دناڤ لا پەرێن دیروکێدا هاتینە تومارکرن

زەریفا ئوسێ: رۆلێ ژنا ئێزدی ژ رۆلی زەلامێ کێمتر نینە تایبەت ل دەمێ شەر و نەخوشیا و فەرمانا، ژنێ وەکو زەلامی چەك هەلگرتیە و بەرەڤانی ژ خۆ.. و ئاینێ خۆ کریە و بۆیە پشتەڤانەك مەزن بۆ زەلامی و ڕەیا رەگەزێ نێر بلند کریە و بارێ وی سڤك کریە و بەرەڤانی ژێکریە. ناڤێن گەلەك ژنا دڤان بواراندا بەرچاڤ بۆیە تایبەت ل هەوێن لەشکەری و فەرمانان وەکو فەرمانا فەریق عومەر وەهبی ل ١٥ ی نیسانا سالا ١٨٩٣ ل سەر شنکالێ مینا زەریفا رەشو و گولا بارو .. و گەلەکێن دیتر ناڤێن وان دناڤ لاپەرێن دیرۆك و بەرخۆدانێ هاتینە تومارکرن ژبەر چەلەنگی و زیرەکیا وان شێرە ژنا کو چ کەسان ئەڤ هزرە بۆ نەدکر.

زەریفا رەشو ژ بنەمالەکا ناڤدار پێگەهێ خۆ ل شنگالێ یا هەی ئەڤ بنەمالە مەزنترین بنەمالە دناڤ هۆزا (بەکرا) ڕەھ و ریشالێن وان ڤەدگەرێت بۆ ئوجاغا دەنانی یا ناڤدار ، ئەڤ بنەمالە ژ کەڤندا ل دەڤەرا بەکرا ئاکنجیبوون، ئەو دگەل ڤێ هۆزێ ژیان هەتا بوونە بەشەك ژوان، دیسان (ئوسێ دۆغۆ) ژی بۆ خۆدان هێز و دەستهەلات ل دەڤەرێ پاشان وەك سەرکردێ دەڤەرا بەکرا هاتە نیاسین، ئەو خۆدان کەساتییەك ب هێز و زانا بوو ب ژیری و زیرەکیا خۆ ناڤێ وێ ل دەڤەرێ دەنگ ڤەدا، مال و جڤاتا وی بۆ جهەکێ تەنا و ئارام بۆ وان کەسین سەرێن رێکا لێ بەرزەبووین یان

ئەو کەسێن ل نک دەستهەلاتا وی دەمی داخواز کری بوون. ئوسێ دۆغۆ بنەمالا وی هەلویستێن جوامێرانە و وێرەك هەبوون تایبەت ل دەمێ هەوێن لەشکەری و فەرمانا ئەوێن ل دژی ئێزدییان ژئالیێ دەستهەلاتدارێن ئوسمانییان وەکو هەوا لەشکەری یا حافز پاشا و فەریق عومەر وەهبی پاشا، ئەو شیان مەزنترین داستانێن میرخاسیێ تومار بکەن و زەرەرو زیانێن مەزن بگەهینن دوژمنی، بێگومان ئەڤ مالباتە شیان هێمایێن ئولی یێن پیروز ب پارێزن و دەستێ داگیرکەران ژڤان پیروزیان دووربکەن _ بۆ زانین هەتا نهۆ ئەو جھ یێ مایی کو پیروزیێن ئولێ ئێزدییان تێدا هاتنە ڤەشارتن ل گوندێ بەکرا دبێژنێ خرباتی تاووسی – ژپێخەمەت وێ چەندێ وەك رێزلێنانەك بۆ وی گوندی و خەلکێ وێ و هەروەسا رۆلێ وان دپاراستنا هێما و پیروزیان هەتا نهۆ گوندێ بەکرا ئێکەم دەڤەرە ل چیایێ شنگالێ ل دەمێ سەرەدانا تاووس و قەوالا بۆ وی گوندی و دەڤەرێن ئێزدییان.

ئوسێ دۆغۆ دوو ژن هەبوون یا ئێکێ ناڤێ وێ (قلوتی) بوو ژ هۆزا جوانا یا دووێ ناڤێ (غەزال رەشو) بوو ژ هۆزا جفریە ، چوار کور هەبوون (مەحمود، عەڤدو، عەلی، حسێن) دگەل سێ کچان (زەریف، بێری، لالی) زەریف کچا ئوسێ دۆغۆ بوو ژ هۆزا بەکران ل شنگالێ ناڤێ دەیکا وێ غەزال رەشو بوو بەلێ جهێ بوونا وێ نەهاتییە زانین لێ چیدبیت دناڤبەرا سالێن (١٨٣٠ ز – ١٨٤٠ ز)

ژدایک بۆ بیت ئەو دگەل خێزانا خۆ ل گوندێ بەکران ژیانا خۆ دەرباز کریە کو دکەڤیتە نێزیک چیایێ شنگالێ، زەریفا ژنەکا جوان و خۆدان رەوشتەکێ پاقژ بوو، ب ژنەکا چەلەنک و مەزن هات بوو نیاسین ئەو ل زاروکینیێ خۆدان شیانەکا ڤەبڕ بوو ڤێ ژنێ هاریکاریا خویشک و برایێن خۆ دکر ل دەمێ برێڤەبرنا کاروبارێن رۆژانە یێن مالێ، جهێ پێگەهێ وێ یێ مەزن بوو دناڤ مالبات و جڤاکیدا ژبەر ژیرمەندییا وێ هەروەسا مەژی و هوشمەندییا وێ جهێ رێز و ڤیانێ بوو ل نک خەلکێ ئێزدی، گەلەك هاریکاریا برایێن خۆ دکربشێوەکێ کاریگەر ل سەر دەمێ هەوا لەشکەری یا فەریق پاشا رۆلێ وێ گەلەك یێ بەرز وبلند بوو دەربارەی بلندکرنا وڕەیا شەرڤانێن ئێزدییان و بەرسینگگرتنا دوژمنی دگەل ژنبرایێن خو یێن شەرکەر وەکو (گولا کالو، گولا بارو) مینا گەهاندنا خوارن و ڤەخوارنێ و پێدڤیێن دیتر یێن شەری بوو شەرڤانان و هاندنا خەلکی ل دۆر بەرهنگاریا دوژمنی و ب هێزکرنا شەرەف مەندییا کورێت هۆزین ئێزدییان، بەلێ زەریفا ئوسێ لڤێر نەڕاوەستا ژبەر کو دگەل ژنبرا خۆ گولا بارو هەروەسا مەحما عەڤدو سەرۆك هوزێ هبابات یێ ئێزدییان خۆدانێ وێ گوتنا ناڤدار (شێر شێرە چ ژنە چ مێرە) هێرش کرنە سەر پارێزڤانێ توبخانا ئوسمانییان.

زریفایێ پرۆسا هەڤژینیێ دگەل زەلامێ هۆزێ بناڤێ (حسێن خەلەف ئاسو) پێکئینا، خودێ چوار کور دانێ بناڤێن (قاسو، سەیدو، برجون، قەری) هەتا نهۆ ژی نەڤیێن وێ ل گوندێ بەکران دژین.

هێزین فەریق عومەر وەهبی پاشا بەرڤ شنگالێ هاتن و پێگەهێن خۆ ییّن لەشکەری دناڤ سەربازگەهەکێدا قایم کرن وەك بەرهەڤیەك بۆ هێرشکرنێ ل سەر دەڤەرێن ئێزدییان، فەریق وەهبی نوینەرێ خۆ هنارتە نک سەرۆك هۆزێن ئێزدییان ل شنگالێ ئێک ژوان کەسێن هاتییە داخوازکرن ژئالیێ فەریق وەهبی ڤە مەحمود ئوسێ دۆغۆ بوو برایێ زەریفا ئوسێ مەرەم ژڤێ داخوازیێ ئەو بوو کو ئێزدی ئولێ خۆ بهێلن و باوەریێ ب ئولێ ئیسلامێ بینن، دەمێ ئەڤ داخوازیە ژ مەحمود ئوسێ هاتییە کرن، مەحمود گۆتە بەرپرسێ لەشکەرێ ئوسمانییان هۆزا من گەلەك یا مەزنە ریهسپی و پیاو ماقولێن تێدا چ بها بۆگوتنا من بتنێ نینە ژبەر هندێ مەحمود داخوازکر رێکێ بدەنێ و قەستا مروڤێن هۆزا خۆ بکەت و دانوستاندنێ دگەل وان بکەت، هەروەسا داخواز ژبەرپرسێن لەشکەرێ ئوسمانی کر دوو پلەدارێن لەشکەری دگەل وی بێنە هنارتن، لەشکەرێ ئوسمانییان ل سەر داخوازیا مەحمود ئوسێ رازیبوون لەوا دوو کەس ژ لەشکەرێ خۆ دگەل مەحمود ئوسێ رەوانەکرن بۆ دەڤەرا بەرکا جهێ هوزا وی، دەمێ هەرسێ

گەهشتینە گوندی داخواز ژ هەردوو نوینەرێن لەشکەرێ ئوسمانییان کر ڤەگەرێن بۆ نک سەرکردەییێن خۆ چونکی جهێ وان وەکو جهێ سەییێن دەڤەرێنە، ب هیچ شێوەکی داخوازا وە ناهێتە بجهئینان ئەگەر داخوازا شەری بکەن ئەم ئامادەینە بەرەڤانیێ ژخۆ بکەین.

ژبەر هەلویستێن نەگورییێن ئێزدییان ل سپێدەهیا ١٥ ی نیسانا سالا ١٨٩٢ هێرشا لەشکەرێ ئوسمانییان بۆ سەر چیایێ شنگالێ دەستپێکر، ئێزدی ل گوندێ بەکرا خرِڤە بوون، فەریق پاشا ل جهەکێ بناڤێ (زوراڤا) ل نێزیک خرِڤە بوونا ئێزدییان ل گوندێ بەکران جھ گیر بوو ، دناڤبەرا هەردوو ئالیان شەرەکێ سەخت و گران چێبوو ، هێزێن ئوسمانییان ب هەسپا هێرش دکر ، زەلامێن ب چەك ئەو دەڤەر گولە بارانکر، لەوما ئێزدی ژجهێن خۆ دەرکەفتن و بەر سینگا هێرشا دوژمنی گرت و شەرەکێ دوژوار رویدا، شەر هەتا دەمێ ئێڤاری یێ بەردوام بوو، هێزێن لەشکەرێ ئوسمانییان توشی شکەستنێ هاتن و ٢٠٠ سەربازێن وان هاتنە کوشتن دگەل ١٥ زەلامێن شەرکەرییێن ئێزدییان، ژبەر وێ زەرەرا ب لەشکەرێ ئوسمانییان کەفتی هێزێن وان پاشڤە زڤرین و تەرمێ کوشتییێن خۆ ل مەیدانا شەری بجھ هێلان رویب رویبوونا دناڤبەرا هەردوو ئالیان یا بەردەوام بوو، شەربۆ دەمێ سێ رۆژ و سێ شەڤان

ڤەکێشا، ئێزدییان ب شەڤ هێرش دکرە سەر پێگەهێن ئوسمانییان .

رۆلێ ژنێ دناڤ دوژواریا شەری بەرچاڤ دبیت دڤێ هەوا زور دارانە یا لەشکەرێ ئوسمانییان بۆ سەر شنگالێ ژنێ هاریکاریا برایێ خۆ یێ زەلام کر بۆ بەرسینگگرتنا ڤێ هێرشا سەخت و گران ژوان (زەریفا ئوسێ و گولا بار و گولا کالو) ڤان هەرسێ ژنا بشێوەکێ پراکتیکی پشکداری دشەریدا کرن کا چەوا زەلامێ ئێزدی بەرەڤانی ژ ئول و ئازادییان خۆ کر ڤان هەرسێ ژنان هەمان رۆل هەبوو .

دەمێ شەر گەلەك دوژوار بووی توپێن هێزێن ئوسمانییان کارتێکرنەکا مەزن ل سەر ئێزدییان کر ژبەر ڤێ چەندێ پێدڤیە کارەکێ مێرخاسانە بێتە کرن بۆ بێدەنگ کرنا توبانخانا دوژمنی، سەرباری قەهرەمانی و سوار چاکییا (مەحما عەڤدو) هێرش کرە سەر توبخانا دوژمنی و هەروەسا توب چی کوشت ل هەمان چرکەساتێ – زەریفا ئوسێ و گولا بارو دگەل مەحما عەڤدو بوون دەمێ هێرش کریە سەر پێگەهێن دوژمنێ وان، مەحما ژبەر گەرماتییا وی بۆ شەری ل پشت خۆ نەزڤری، دەمێ وی توب چی کوشتی گوهداریا دەنگێ هل هەلاندنێ کر پاشی ل پشت خۆ زڤری و گوتە وان هۆن لڤێرەنە

گۆتن : بەلێ

گۆت چما :

گۆتنە مەحمود عەڤدو شێر شێرە چ ژنە چ مێرە .

پشتی خۆدانێ توبخانا لەشکەرێ ئوسمانییان هاتییە کوشتن کو گرنگترین چەکێ وان بوو بۆ ئەگەرێ شکەستنا سەربازێن ئوسمانییان لەوا لەشکەرێ دوژمنی سەنگەرێن خۆ ییّن شەری هێدی هێدی بەردان، ئەو هۆزێن پشتەڤان بۆ ئوسمانییان شکەستنخوار و رەڤین، هۆسا ئێزدییان ل سەر وان هێزان زال بوون و سەرکەفتن و زەرەر و زیانێن مەزن گەهاندنە لەشکەرێ دوژمنی، شکەستنا سەرکردەیێ لەشکەری فەریق عومەر وەهبی ڤەدگەرێت کو وی بریارەك ل دەرڤەی سەرکردایەتییا لەشکەری بجهئینا، یا هەژی گوتنێ یە سێ کورێت زەریفا ئوسێ پشکداری دڤێ هەوا لەشکەری داکر ژوان (قاسو، سەیدو، برجۆن) بەلێ سالا ژدایکبوونا زەریفا ئوسێ هەروەسا سالا وەغەرکرنا وێ نەهاتییە زانین بەلێ هندەك دبێژن دناڤبەرا سالێن (١٨٤٠ – ١٨٥٠) ژدایکبوویە، زەریفا ل گورستانا نهالا کۆر ل باکورێ چیایێ شنگالێ هاتییە ڤەشارتن.

ددیرۆکا ئێزدییان دا ب دەهان ژن وەکو نمونێن زەریفا ئوسێ و گولا بارو شیان ناڤێن خۆ ب پیتێن زێرین دناڤ لاپەرێن دیروکێدا تومار بکەن.

مخابن ئەو قەهرەمانی و مێرخاسییا وان ب درێژاهیا چەندین سالێن دویر و درێژ توزو دۆمانێ وەرپێچایە و وەکو پێدڤی بەرچاڤ نەبووینە، ئەوا کو هاتییە نڤیسین بەشەکێ کێم بوویە ژوان داستانان وەکو هەڤالبەندێن خۆ ل سەر ئاستێ جیهانێ .

شیرین شێخ کالو :

چەندین هەلویستێن قارەمانانە ئەوێن ژنێن ئێزدییان وەرگرتین و بەرەڤانی ژ شەرەف و بیرو باروەرێن خۆ کرین چ دەڤەرێن ئێزدییان دڤالانینن ژ هەلویستێن پیروز ئەوێن ژنێ دهەموو واراندا تومارکرین کو جهێ شانازییا مروڤییە ژبەر لێهاتی و زێرەکیا وان، ژئالیێ بەرڤانییا وان ژئێزدییان و بەرهنگاریا وان بەرامبەر دوژمنی باشترین ئالیێ سەربلند و سەرفرازییا ژنا ئێزدییە، گەلەك ژوان قوربانی داینە و بەرخۆدان کریە وشیاینە زیانێن مەزن بگەهینن دوژمنی و ترسێ بێخن ناڤ دل و دەرونێ وان، شیرین کالو ئێکە ژوان ژنێن بەرچاڤ ئەوێن گیانێ خۆ کریە قوربانی و مرن هەلبژارتییە و هەمبەری هێزا داگیر کەران خۆ نەچەماندییە.

ئەڤە شیرین کالویە ناڤێ بابێ وێ شێخ کالویە کەساتییەکێ ئێزدی یێ ناڤدارە ئەو ل گوندێ واوسکی ل کوردستانا باکور ژدایکبوویە ئەو شیا دناڤ دەولەتا ئوسمانی خۆ رزگار بکەت پشتی ناڤێ وی هاتی بۆ سەربازییا نەچاری بۆ دەولەتێ دگەل هندەك ژ دوی کەفتیێن خۆ شیان قەستا کوردستانا باشور بکەن و ل دەڤەرا (دۆبا دەنا) ئاکنجی بن پاشان خێزانا وی ب دویفرا هات و بۆ خودان مال ئوجاغ ل دەڤەرێ، کەساتییەکی خۆشتڤی بوو، شێخ کالو رێزەکا تایبەت ل نک خەلکێ دەڤەرێ هەبوو.

ئەو شیا ب ژیر مەندی و سوزداریيا خۆ ڕێز و ڤیانا خەلکی بدەستڤە بینیت، خۆدان هەلویستەکێ جوان و مێرانە بوو بۆ هەرکارەکێ مرۆڤایەتی هەمبەر هەرکەسەکی قەستا وی کربا یە، ژبەر وێ چەندێ نە تشتەکێ هاڤیبوو ل دژی هەوا لەشکەری یا قەریق وەهبی پاشا بۆ سەر ئێزدییان ل شێخان ل سالا ١٨٩٢ بەرخۆدان کر ئەوی گیان بەخشین ب فەرتر زانی بەرامبەر گوهورینا بیر و باوەرێن خۆ، پشتی کو ل (زاێوا مەمێ شڤان) هاتییە شەهیدکرن ب نهێنی تەرمێ وێ ل نێزیک کومەلگەها خانکێ هاتە ڤەشارتن هەتا نهوژی شەمالکا ژئالیێ مجێور زێوە ل سەر گورێ وی هەلدکەت .

شیرین ل سەر دەستێ بابێ خۆ دهێتە پەروەردەکرن وەکو خویندنگەهەکا ب ڕەوشت و تێگەهەکێ هۆزاتی ئەو برێکا بابێ خۆ فێری ڤیانا ئێزدییاتیێ و ڕێزگرتنا خەلکی بوو، شیرینێ هاریکاری و پشتەڤانییا هەموو ژنێن دەڤەرێ کر زێدەباری فێرکرنا وان دەربارەی بکارئینانا چەکی و سواربوونا هەسپا، شیرین کالو سێ برا هەبوون (دەرویش و شەرەف و سلێمان) ژ خویشکان (گولێ و سورێ) ناڤێ دەیکا وێ (هەزار) بوو .

دەمێ فەریق عومەر وەهبی هەوەکا لەشکەری ئینا سەر ئێزدییان ل شێخان هەموو هێز و شیانێن خۆ بکارئینان کو ئێزدی دەست ژ ئولێ خۆ بەردەن ژبۆ ڤێ چەندێ نوینەرێ خۆ ڕەوانەی دەڤەرێ کر

کو بەرپرس و پیاو ماقولێن دەڤەرێ ل بارەگایێ وی ئامادەبن بۆ مەرەما سەپاندنا هزرێن خۆ .. هەروەسا نەچارکرنا ئێزدییان کو باوەریێ ب ئولێ ئیسلامێ بینن شێخ کالو ئێک بۆ ژوان کەسێن ل بارەگایێ فەریق وەهبی ئامادەبووی دیسان پتریا هەر کەسەکی یێ نەرازیبوو داخوازیێن ئوسمانییان جێبەجی بکەت ، دانوستاندن دناڤبەرا فەریق عومەر وەهبی و ئێزدییان سەرنەگرت بەرامبەر رژدییا ئێزدییان کو داگیرانێ ژ ئولێ خۆ ناکەن و دێ مرنێ هەلبژێرن و خۆ ناچەمینن.

ژبەر هەلویستێ ئێزدییان لەشکەرێ ئوسمانی دەست ب هێرشان کر بۆ داگیرکرنا دەڤەرێ وڤەدیتنامالباتا شێخ کالو وی دەمی ژییێ شرینێ نێزیکی بیست سالیێ بوو، وێ نەدزانی پاشە روژێ چارە نقیسەکێ مێرخاسانە بۆ وێ یێ هەلگرتی، شرینێ هزر نەدکر دێ رویدانێن بلەز دورست بن وگەهنە ڤی ئاستێ مەترسیدار روژەکێ دێ خۆ بینت وێ چەکێ هەلگرتی بەرامبەر هێزێن داگیرکەر .

پشتی بابێ وی بوویە جانگوری هێزێن ئوسمانییان ل دویف ئەندامێن خێزانا وی گەریان، شیرینێ بەرخۆدان و بەرهنگارییا دوژمنی ل جهێ خۆ رادەستکرنێ هەلبژارت دگەل کومەکا هەڤالێن خۆ یێن ژن ل دەڤەرێ بۆ هەلگرتنا چەکی و دانانا بۆسەیان (کمینە) ل سەر ریکێن داگیرکەران، ئەو شیان بڤێ

ڕێکێ زیانان بگەهینن دوژمنی و ترسێ دناڤ دلێن وان پەیدا بکەن، زیرەکی و کارو کریارێن وێ یێن مێرخاسیێ ل دەڤەرێ هێزێن ئوسمانییان چاڤنێری ل سەر دەڤەرێ دانا و هاتن و چۆنا خەلکی ئێخستە بن چاڤدێریا خۆ وەك هەول و بزاڤەك بۆ ڤەدیتنا جهێ شرین کالو .. و هەڤالێن وێ بەلێ هەول و بزاڤێن وان سەرنەگرتن بۆ دەستەسەرکرنا شرینێ و هەڤالێن وێ .

جارەکێ ل دەمێ شەر و پێکدادانا دگەل هێزێن ئوسمانییان وبێ هیڤیبوونا وێ ژ رزگاربوونێ دگەل هەڤالێن خۆ دناڤ رەزو بیستانێن گوندییان ل نێزیک رویبارێ دجلە خۆ حەشاردان پشتی کو هەموو بزاڤێن داگیرکەران شکەستن خواری بۆ دەستەسەرکرنا وێ چونکی لەشکەرێ ئوسمانییان بەری هنگی وان پێزانین هەبوون شرین خۆ رادەستی وان ناکەت و مرن یاهەلبژارتی، لەوا وان هێزا ب چەکێن خۆ ئاگر بەردانە دەڤەرێ و چاڤدێریەکا توند ل سەر دانا ژبەر ڤێ یەکێ شرین و هەڤالێن دگەل دا بوونە جانگوری مینا هەلویستەکێ پیروز ل جهێ خو رادەستکرنێ بۆ دوژمنان .

دیسان جۆن کیست ئەڤ رویدانە دپەرتوکا خۆدا ئەوا بناڤێ ژیان دناڤبەرا کورد و دیرۆکا ئێزدییان نڤیسییە ئێک ژرویدانێن ئازراندی بۆ هەستان هندەك ژێدەران تومارکرینە دەربارەی کومەکا کچێن گەنج یێن گوندییان ژبەر سەربازان دناڤ

گەنمی خۆ ڤەشارتن بەلێ ژناڤچوون پشتی کو سەربارزان ئاگر بەردایەئاقاری.

بڤی رەنگی روژێن شرینێ ئاڤا بوون ئەو کچا ئێزدی یا وێرەك و چەلەنگ گیانێ خۆ کرە قوربانی ئەو دناڤ بوهارا گەنجاتییا خۆ بوو ب هێزترین وێنەیێ خوراگری و بەرخۆدانێ و بەرهنگاریێ بەرچاڤ کر، وێ بۆ دوژمنان دیارکر زورداری دومێ ناکێشیت و ئولێ ئێزدییان ژی دێ هەر مینت هەتا ئەو مروڤ تێدا هەبن مرنێ ل جهێ ژیانێ هەلبژێرن .

دای زەرو :

ئەو ژنا بوویە جهێ ڕێزگرتنا وان کەسێن دگەل وێ ژیان دەربازکری و ئاگەهـ ژناڤێ وێ بووی ئەو خۆدان نمونا ڕەوشت و دلەکێ پاقژ بوو، سەرەدەریا وێ دگەل خەلکی یا نەرم بوو هەر وەکو کور و کچێن وێنە، ژنەکا دەست ڤەکری بوو هەر تشتەکێ دناڤ مالا وێ وەکو ئەرزاقی هەبا پاریێ نانی دگەل وان کەسان لێک ڤەدکر، ژنەکا نمونە بوو ژهاندانا خەلکی ل سەر بێهن فرەهیێ و کاروکریارێن چاك و ڤیانا خەلکی ئەوژی (زەریف عیدو قیسویە) ئەڤ ژنە بناڤێ زەرو هاتییە ناڤکرن ژبەر کو دێمێ وێ یێ زەر بوو لەوا بوی ناڤی هاتە ناڤکرن .

دای زەرو ل گوندەکێ سەر ب دەڤەرا شێخان هاتییە دونیایێ بەلێ سالا ژدایکبوونا وێ نەهاتییە زانین، پاشان قەستا شنگالێ کریە و دگەل خێزانا خۆ یا پێکهاتی ژ باب و دەیک و خویشکا ژیانا خۆ دەربازکریە، وێ چ برا نەبوون، پاشان خێزانا وێ هاتییە ڤەگوهاستن بۆ گوندێ علدینا ل پشتا چیایێ شنگال مالباتا وێ دگەهیتە هۆزا (مۆسانا) یا دنانی یا ناڤدار، جلوبەرگێن وێ وەکو خەلکێ شێخان بووتایبەت دەڤەرا بەحزانێ جێدبیت ڕەھ و ریشالێن وێ ڤەدکەرێت بۆ وێ دەڤەرێ یان ژی جلوبەرگێن وێ یێن تایبەت بن ب وان ژنێن ژیانا خۆ تەرخانکرین بۆ پەرستنا خودایێ

مەزن کو هەتا نهۆژی ئەو جلو بەرگ ل نک ژنێن ئێزدی دهێنە بکارئینان.

دگەل مالباتا خۆ کارێ چاندنێ و خودانکرنا مەڕو مالاتی دکر وەکو پتریا خەلکێ ئێزدی ژبەر کو چاندن و مەڕ و مالات دوو کارێن سەرەکی بوون دناڤ جڤاکێ ئێزدییان .

دای زەرو دوو خویشک هەبوون (خان، فات)، فات دگەل ماموستایەکێ ئولێ ئێزدییان بناڤێ (کوچک برهیم) پرۆسا هەڤژینیێ پێکئینا خودانێ زانستەکێ بەرچاڤ بوو ئەو دگەهیتە هوزا فەقیرا.

ژ ئەنجامێ هەڤژینیا وان هەردووکان بوونە خۆدانێن پێنج کوران (سینو، عەلی، ئومەر، ئاڤدەل، حەسەن) دگەل دوو کچان (غزە، بس) بەلێ هەردوو کورێن وێ (ئاڤدەل و حەسەن) نەبوونە خودان هەڤژین چونکی ئاڤدەل دگەنجاتییا خۆ وەغەرکر، حەسەن ژی دناڤ کاودانەکێ مژەویدا بەرزە بوو نەهاتە دیتن پتریا گومانێ ئەوە کو هاتییە کوشتن بەلێ کورێن وێ ییێن دیتر بەردەوامی ب ژیانا خۆ دان و ل سەر رێبازا دەیکا خۆ پەروەردەبوون ل سەر ڤیانا وان بۆ ئێزدییاتیێ و فێربوونا پێگەهێن ئولی ، هەتا نهوژی نەڤیێن وێ رێبازا وێ پەیرەودکەن و تێکست و سەبەقێن ئولی ژبەر دکەن، وان

جهەکێ بەرچاڤ و بلند دناڤ هەموو ئێزدییان یێ هەی نەڤیێن وێ بناڤێ فەقیرێت زەروی هاتینە ناڤکرن ئانکو نفشێن دای زەرو

١ - سینو / خۆدان کەساتییێ دیار و ئاشکرا بوو ژ زانایێن شارەزا بوو بۆ هەلگرتن و پاراستنا سەبەقێن ئولێ ئێزدییان گرێبەستا هەڤژینیێ دگەل (شما جلو) پێکئینا بوونە خۆدانێن چار کوران (یوسف، خدر، سمایل، بەکر)

٢ - ئومەر / کرێبەستا هەڤژینیێ دگەل (ئەلیفا عەنەش) پێکئینا ژ هۆزا ئالدەخی ئەوژی بوونە خۆدانێ پێنج کوران (خدر، برو، عیدو، دەرویش، ئلیاس)

٣ - عەلی / ناڤێ ژنا وی نەهاتییە زانین بەلێ بۆ خۆدانێ پێنج کوران (حسێن، سەرحان، هەسن، نەمر، سەعدون) دگەل کچەکێ بناڤی (کاملە)

دای زەرو دگەل مالباتا خۆ هەروەسا مالباتا زەلامێ خۆ فێری زانست و کەراماتا بوو ژبەرکو مالباتا زەلامێ وێ ب زانین و کەراماتا یا ناڤداربوو ڤێ بنەمالێ دیرۆکەکا گەش و بەرچاڤ یا هەی دڤی واریدا ئەڤ بنەماڵە ب زانستێ زارەکی هاتینە نیاسین .

دای زەرو دیرۆکەکا پیروز و سەربلند بجھ هێلا کو ناهێتە سالوخ دان بەرامبەر ئولی و مروڤان، بەری مرنا وێ ب دەمەکێ کێم وەسیەت کر و گوت (ئەگەر نە ژبەر شەرما شیبل قاسم با دا بێژم

من ل مەزارێ شەرفەددین ڤەشێرن بەلێ ئەز شەرمێ ژ شیبل قاسم دکەم ژبەر هندێ ل نێزیک مەزارێ شیبل قاسم تەرمێ وێ ل سەر چیایێ شنگالێ هاتە ڤەشارتن هەتا نوکە خەلک سەرەدانا گورێ وێ دکەن بۆ توبەرکێ .

هزویا سترانڤان :

ژ ناڤێ وی یا ئاشکرایه دەربارەی حەزو ڤیانا وێ بۆ ستران گوتنێ و چەوا ب دەنگێ خۆ یێ نازك و جوان ستران گوتینه ئەگەر نه چەوا ئەڤ ناڤه ل سەر هاتییه دانان وەکو هزویا سترانڤان، هزو ژنەکا دێم ئەسمەر بوو تارادەکی یا قەلەو بوو بەژنا وێ ناڤنجی بوو، خۆدان دەنگەکێ خۆش بوو کارتێکرنا دەنگێ وێ ل هەر کەسەکی دکر دەمێ گوهداریا دەنگێ وێ دکر هەر کەسەکی هزو ژنێزیک دیتبا باوەر نەدکر ئەو خۆدانا ڤێ دەنگێ نازك و زەلاله وەك هەڤبەرکرنەك دگەل دێمێ وێ یا ئەسمەر. دبێژن ئەو خەلکا شنگالێ بوو بەلێ ئەو ژ هۆزەکا دەڤەرا رۆژئاڤا شێخان بوو، ل دویف گوتنا سترانبێژی فلکلورێ ئێزیدی جەبەلی شێخ مۆس کو هزویا سترانڤان ژ هۆزا خالتایه بەلێ نڤیسەر سوبحی خدر دبێژیت ئەو دبنیاتیداخەلکا شنگالێ یه، هزویا سترانڤان گرنکی ب ژنا ئێزدی دا تایبەت دبیاڤێ ستران و هۆزانێن فلکلوری ، هەروەسا چەندین دەنگ بێژێن ژن تایبەت ل قەیران پەیدا بوون ژهۆزا خورکان ژوان ژنێن ناڤدار هزو بوو نفشێ وێ بۆ هەر هوزەکێ ڤەگەرێت ئەو ژنەکا لێهاتی بوو شیا رێکا سەرکەفتنێ بگریته بەر و ستران گوتنێ هەلبژێریت بەلێ دژیانا خودا شوی نەکر .

ژنەکا خوشتڤی وناڤدار بوو ل نک هەموو هۆزێن ئێزدییان هەموان دڤیا گوهداریا سترانێن وێ ییێن کلتوری بکەن کو ب دیرۆکا ئێزدییان دگوتن کو توشی چەندین کارەسات و دەردەسەریان بووینە، دەنگێ وێ یێ نازك و خەمگین سەرنجا هەموان رادکێشا رونشتن و ئاخفتنێن وێ ژ زەلامان کێمتر نەبوو لناڤ جڤاتان دکەفتە گەنگەشەکرنێ دەربارەی ئەو نەخوشی و بەلایێن ب سەرێ ئێزدییان هاتین، ژنەکا زانا و تێگەهشتی بوو بڤان رێکان ئەڤ رویدانێن ئێک ل دویف ئێکێ چێبووین برێکا سترانێن خۆ ڤەدگوهاستن .

سالا ژ دایکبوون و ژییێ وێ نەهاتییە زانین دەمێ وەرغەرکری، ژنەکا هەژار و دەست کورت بوو .. شوی نەکربوو بتنێ ناڤێ وێ یێ مای، چێدبیت ل سالێن بیستان ل چاخێ بۆری ژدایکبووبیت هەروەکی سترانبێژ جەبەلی شێخ مۆس دبێژیت ل سالێن شێستان هیش ئەز یێ بچوك بووم من هزو یا دیتی ئەو ژنەکا چل سالی بوو، وێ شالەك دانا سەر ملێن خۆ وەکو جلکێن ئوجاغا جوانا یا ئێزدییان ل دەڤەرا شنگالێ، گەلەك سالان ژیان دگەل وان دەربازکر لەوا بوو ئێک ژوێ ئوجاغێ .

ژنەکا ب هێز و خۆراگربوو دناڤ هۆزێن شنگالیان هاتن و چۆن دکر دناڤ کوچک و دیوانا ستران دگوتن تێدا بەحسێ فارەمانییا باب و کالێن ئێزدییان دکر کو چەوا ئولێ ئێزدییان توشی هەوێن

لەشکەری بووینە بناقێ فەرمانا ، ئێزدییان ژی چەوا ب زیرەکیا خۆ بەرەڤانی ژ ئول و هەبوونا خۆ کریە و گیانێ خۆ کرینە قوربانی پێخەمەت بیر و باوەرێن خۆ .

دناڤ سترانێن خۆ شیرەت ل برایێن خۆ ییّن ئێزدی دکر بێهن فرەبن ل سەر دەردەسەری و کارەساتان و بێ هێڤی نەبن و خۆ راگربن .

مخابن کلتورێ ڤێ ژنێ بهێتە وندا کرن کو یا هاریکار بوو بۆ پاراستنا کلتورێ ئێزدییّن رەسەن، جهێ مخابن یێ یە ستران بێژێن وی سەردەمی یێ ئێزدییان سترانێن ڤێ ژنا مەزن نەپاراستین یان بەحسێ رۆلێ وێ ژبۆ خزمەتا ستران گوتنێ نەهاتییە کرن، وێ تەخسیری نەکر بۆ گەهاندنا پەیاما باب و باپیران بۆ نەڤیێن وان، چەند کارەکێ جوان بوو ئەگەر هونەرمەندەکی سترانێن وێ ساخ کربان ، چونکە ئەو شیا دناڤ هۆزێن دەڤەرێ هاتن و چوونێ بکەت و پاراستنێ ل سەر دیرۆکێ و قارەمانییا باب و کالان بکەت ئەوێن دیرۆکی نڤیسین .

ژیدەر

١ -هزر و فەلسەفە دئەدەبیاتێن دینێ ئێزدییان – کوڤان خانکی.

٢ -ئێزدییاتی لبەر رۆشنایا هندەك تێکستێن ئاینێ ئێزدییان – خدرێ سلێمان و خەلیلێ جندی بەغدا ١٩٧٩

٣ -شێخان و شێخان بەگی ژ نقیسینا خدرێ سلێمان و سەعدولا شێخانی چاپ بەغدا ١٩٨٨ .

٤ -گوڤارا گولان ب زمانێ عەرەبی ژمارە ٣٩ /٢٥ تەباخا سالا ١٩٩٩ .

٥ -ئینسکلۆپیدیا پارێزگەها دهوکێ بەرگێ ٧ بپ ٥٦٦ و ٥٦٧ و ٥٧٠ خەلات باعەدری

٦- نهج البارزاني تجاة المكونات الكوردستانية – شێخ زێدو باعەدری اربیل ٢٠١٩ .

٧- باعدرة بقايا امارة خالدة، دراسة موسوعية ادارية تاريخية شاملة شمال محمد اديب.

٨ -مشاهير من الكورد الايزديێن شمو قاسم .

٩- المرأة الايزدية سطور من ذهب – جلال خرمش خلف .

١٠ -مەیان خاتوون رۆلێ وێ دناڤ جڤاکێ ئێزدییاندا ١٨٧٢ – ١٩٥٦ ڤەکولینەکا دەرچۆنێ هاتییە پێشکێشکرن بۆ کولیژا زانستێن مروڤایەتی – پشکا مێژوو وەك پێدڤیەك بۆ وەرگرتنا باوەرناما بەکالوریوس– ئامادەکرنا قوتابی – دیانا نذیر یزدین .

١١ -گوڤارا سلاڤگەها لالش ژمارە (١) سالا ٢٠٠٦ ئ.